

ԿԻՒՐԻՆԻ ՀԱՅՐ. ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔՆ ՈՒ ԳՈՐԾԸ ՍՓԻՒՔԻ ՄԷՋ

Այսօր, մօտաւորապէս 60 տարի յետոյ, օտար երկրամասերու վրայ արդէն կայունացած, երբ կը փորձենք համեմատական յայտարարի մը բերել Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւններու հետապնդած նպատակներն ու գործունէութիւնը, կը դանդաղ, որ էական տարբերութիւններ չկան գրեթէ երէկի եւ այսօրուան միջեւ, հակառակ միջավայրի եւ պայմաններու խորունկ փոփոխութիւններուն: Եթէ երէկ անապահով ու դաժան էին օսմանեան կայսրութեան բռնատիրութեան եւ իթթիհատի ջարդարարութեան ձաւումի եւ լուծարքի ենթարկելու բացայայտ եւ յաճախ բիրտ միջոցները, այսօր, «ապահով» եւ «բարիացակամ», համեմատաբար խողաղ եւ անվտանգ պայմաններու տակ, խորքին մէջ նոյն են ձուլումի եւ լուծանքի տանող ուղիներն ու միտումները: Տարբերութիւնը մեզ կրնանելու, այժմ նուրբ է, հանդուրժելի, ձեռնառու եւ անվնաս յաճախ շահաբեր, որ ան թոյլ կու տայ մեր իրաւունքներն ու արդարութիւնը քիչ թէ շատ մարդկայնօրէն պաշտպանելու...:

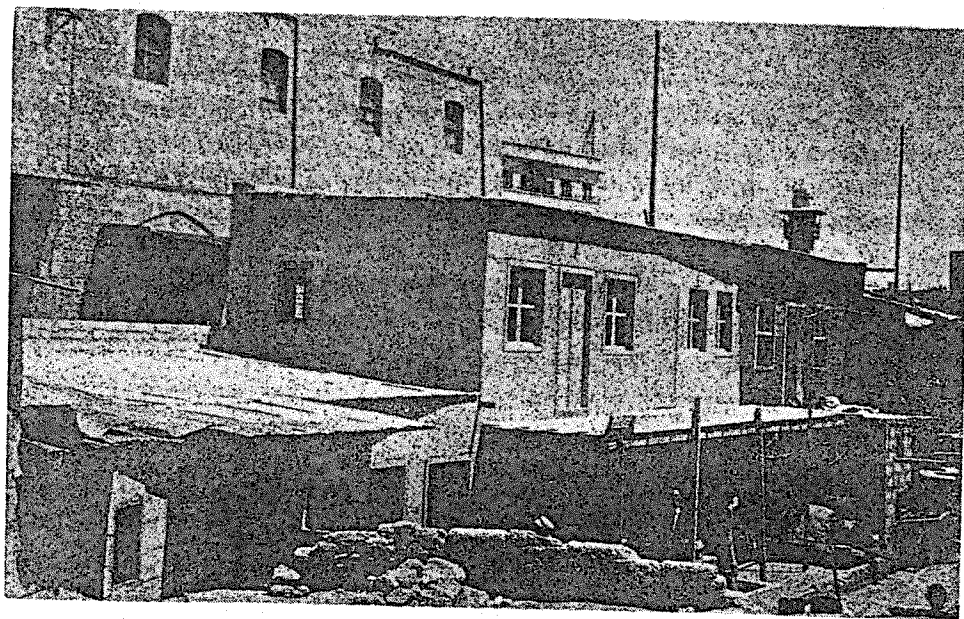
Երէկ այդ պաշտպանութեան արտօնութիւնը չունէինք, խեղդուած էր ազատութեան գրսեւորումը մեր ժողովուրդին: Երէկ, մեր միութիւններու հիմնական մեկնակէտն ու հեռանկարն էր՝ ա) իրերօգնութիւնը՝ (նիւթական եւ բարոյական), կոտորածներէ, կողոպուտներէ յետոյ, բ) կրթական հիմնարկներու հաստատում եւ օժանդակութիւն, անոնց զարգացման ընթացքը ապահովող հնարաւորութիւններ, գ) Ազգային գոյութեան ամրապնդում եւ մարդկայնօրէն ապրելու յարաբերական ազատութիւն:

Այսօր ալ, երբ չունինք այլեւս մեր մարմինին ոյժ տուող հողը մեր ստեբրուն տակ, սփիւռքի մէջ, բազմաթիւ երկիրներու (յաճախ իրարու հակադիր) քաղաքացիներ, գրեթէ նոյնն են մեր էական մտահոգութիւններն ու գործելակերպը, դոնէ երեւութապէս: Այսօր ալ՝ իբրեւ ժողովուրդ եւ ազգային կազմակերպուած գոյութիւն, չենք կրնար շարժիլ հաւաքականօրէն, զանդուածաբար: Մասնակի միջոցներով, սահմանափակուած ձեւերով, ունինք միայն արտօնեալ ուղիներ, մեր արտայայտութիւններուն մշակութային, իրերօգնութեան երանգ տալով գրսեւորելու: Այս մեծագոյն առաւելութիւնն է, որ ունինք հիմա, թէ՛ իբրեւ հաւաքականութիւն եւ թէ՛ որպէս անհատ: Այլեւս չկան բռնատիրութիւնը, աղէտներուն սարսափն ու քանդումները, չկան զանդուածային ջարդերը... արտօնեալ:

Այսպէս, սփիւռքի մէջ մեր ունեցած ազատութիւններու եւ հնարաւորութիւններու սահմանադէն ներս սկսաւ միութիւններու գործունէութիւնը,

արտօնեալ պայմաններու տակ, համաձայն իւրաքանչիւր երկրի ներքին իրա-
դրութեան եւ ընկերային-տնտեսական կառոյցին:

Ուրեմն, խորապէս բարեփոխուած կլիմայի տակ սկսան կազմակեր-
պուիլ Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւնները, համաշխարհային առաջին
պատերազմէն անմիջապէս յետոյ, 1919-ին եւ յաջորդաբար Պոլսոյ, Ամերի-
կայի եւ Հալէպի մէջ, ուր գոյութիւն ունէր 1915-ի ջարդէն ճողոպրած գզալի
զանգուած մը: Հարկ է այս աղէտին վրայ աւելցնել նաեւ Կիլիկիոյ պարպումը
Քրանսական ուժերէն եւ Իզմիրի յունական պարտութեան բերած նահանջը
հայերուն եւ յոյներուն: Մարաշի, Գիլիսի, Այնթապի, Ատանայի, Ալեքսան-
տըքէթի հայ զանգուածները ապաստան գտան Սուրիայ եւ Լիբանան, իսկ
Իզմիրի եւ Պոլսոյ հայերը անցան Յունաստան, Եգիպտոս, Պուլկարիա եւ
Փրանսա: Ստեղծուեցան երեք գլխաւոր գաղթ-ակայաններ, Հալէպ, Պէյրութ
եւ յունական քանի մը քաղաքներ:



Հալէպի Բեմրի նկարէն մաս մը. տուներ եւ վարագանբ

Այս գաղթականներու մէջ է, որ սկսան կազմուիլ եւ զարգանալ
միութիւնները, դպրոցները ու եկեղեցին: Եկեղեցական իշխանութիւնները
այս 3 գաղթակեղրոններու մէջ, դարձան հայ ազգային պաշտօնական մար-
միւնները, կապուած տուեալ երկիրներու տեղական վարչամեքենային եւ օ-
րէնքներուն: Միութիւնները նախ կը ճանչցուէին առաջնորդարաններէն, վա-
ւերացուելու համար, ապա պատկան պետական բաժանմունքներէն: Սկզբնա-
կան շրջանին կարեւոր կարգ մը քաղաքներու զանգուած ունեցող տարրերն
էին, որ սկսան շարժիլ եւ կազմակերպուիլ: Ունեցանք իրապէս զօրաւոր հայ-
րենակցական միութիւններ, օրինակ Սերաստիոյ, Ռարբերդի, Էրզրումի, Մա-
լաթիոյ, Այնթապի, Տարօն-Տուրուբերանի, Մուշի, Արաբկիրի միութիւննե-
րը, որոնք հայրենասիրական եւ մարդկային պատմական նշանակութիւն ու-
նեցող կարեւոր դեր կատարեցին, անկայուն եւ յեղյեղուկ ամբողջ շրջանի մը
ընթացքին: Յետագային սակայն սունկերու պէս բուսան բազմաթիւ եւ բազ-
մաձեւ մանր հայրենակցականներ, նպաստաւորուելու համար յատկապէս

տիրոջ շրջապատին, եւ տարուած նաեւ փոքր ու անիմաստ փառասիրութիւններէ: Այս միութիւնները թէեւ երկար եւ տոկուն կեանք չունեցան դաղթաշխարհի վերակենդանացումի անհրաժեշտ կազմակերպչական աշխատանքներու դասուորումին մէջ, բայց ընդհանուր դարթօնքին եւ ազգային գոյութեան պահպանումին մէջ ըրին ներդրումներ՝ նուիրումով: Իրապէս մեծ, յիշատակելի եղաւ լուրջ հայրենակցական միութիւններու դերը՝ 1918-էն մինչեւ 1923-1926, առանձնապէս կրթական, մշակութային եւ ընկերային դեռ նախնական անձուկ վիճակի մէջ գտնուող մարդերէն ներս: Գաղթականաց հոգատար յանձնախումբերու եւ Ազգային Միութեան նորակազմ մարմիններու կողքին: Հիմնական դեր վիճակուեցաւ առանձնապէս Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու մէջ կազմուած կամ արդէն գոյութիւն ունեցող Հայր. Միութիւններուն, տրուած ըլլալով, որ անոնք ամենէն շատ նպաստաւոր պայմաններ ունէին եւ քիչ ազդուած էին միջազգային աղէտներէն եւ տնտեսական տաղնասղներէն: Առաջին կրթական կարեւոր ձեռնարկները անոնք ստեղծեցին, նիւթական պատկառելի դումարներ տրամադրելով, Հալէպի, Պէյրութի, Քորֆուի եւ այլ որբանոցներուն եւ դպրոցներուն:



Կիրիթի նոր սերունդը Հալէպի մէջ

Ազգային կեանքը հետզհետէ եւ աստիճանաբար կազմակերպուելով ու դառնալով աւելի կենսունակ, այդ վերականգնումի դերը ստանձնեցին ազգային իշխանութիւններն ու պաշտօնապէս ճանչցուած մշակութային եւ բարեգործական ընկերութիւնները: Անդամ մը եւս, հայ մարդը եկաւ հաստատելու, թէ՛ ամէն ձեւի աղէտներէն, աւերներէն եւ արիւնէն յետոյ, գիտէ շիճել, ստեղծել, շէննալ, շնորհիւ իր աշխատունակ նկարագրին, իր չարքաշութեան եւ նախաձեռնութեան յանդուգն ոգիին: Շատ են պատմական յիշատակութիւններն ու հաստատումները այս առնչութեամբ: Վրանաքաղաքներէն ու դաղթակայաններէն հասաւ արագօրէն քաղաքներու կեդրոնին, հսկայ նուաճումներ կատարեց, իր յատկութիւններով բազմաձեւ: Ու մնաց պարկեշտ,

կարգապահ իւրաքանչիւր երկրի մէջ, մասնակցելով իւրաքանչիւրի ընկերա-
յին, անտեսական եւ մշակութային զարգացումի կարեւոր շարժումներուն եւ
երեւոյթներուն: Յատկանիչ մը՝ որ զինք որակաւորեց եւ բարձրացուց, բազ-
մաթիւ մարդերէ ներս, յաշտ զինք ընդունող երկիրներու:

Հայրենակցական միութիւնները, իրապէս համաշխարհային առաջին
պատերազմէն յետոյ, կատարեցին հայրենասիրական ու մարդկային խոշոր
դեր, մեր ազգային դոյուրեան սրաշտպանութեան եւ վերականգնումի աշխա-
տանքներուն մէջ:

1.- ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԱՑԵԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՄԷՁ

Կիւրինի հայրենակցական կամ ուսումնասիրաց միութիւններ դոյու-
թիւն ունէին 1915էն առաջ, երկրին մէջ եւ երկրէն դուրս(1): Առ հասարակ
անոնց վլխաւոր նպատակն էր օգնել Կիւրինի դպրոցական հաստատութիւննե-
րուն եւ քանդումներէ ու աղէտներէ վնասուած բնակչութեան: Ապրիլեան Ե-
դեռնէն (1915) ետք արտասահմանի մէջ հիմնուած միութիւնները այս ան-
գամ իրենց անմիջական, անհրաժեշտ դործը դարձուցին երկրէն բռնի աքսոր-
ուած, կոտորակուած բեկորներու, անպատասխար մնացորդացին օգնութեան
հարցը, իրենց դործունէութիւնը կեդրոնացնելով դարսը, որովհետեւ այլեւս
հայերէ ամալացած էր մերսը: 15-16000 բնակչութենէն մնացած էր քանի մը
ընտանիք, չըսելու համար քանի մը հողի, արհեստաւոր մասնագէտներ, որոնց
պէտք ունէին: Հայերու բնաջնջումին մէկ ուրիշ ձեւն էր նաեւ այս երեւոյթը,
ո՛չ միայն Կիւրինի, այլ միւս դաւառներու, մասնաւորապէս զիւղերու մէջ, -
ձգել որ ապրին... թրջացնելով:

Արդարեւ, 1899 Յուլիս 4ին, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու՝ Բրո-
վիտենս քաղաքին մէջ հիմնուած է արտասահմանի առաջին Կիւրինի հայրե-
նակցական միութիւնը: Վեց պանդուխտ կիւրինցիներ հաւաքուեր էին տան մը
մէջ, կը պատմէին յուշեր իրենց ծննդավայրէն, թաղերէն, դպրոցներէն,
դէմքերէն եւ միջավայրի մթնոլորտէն: Կար հայրենասիրութիւն բոլորին մօտ
ալ, եւ կարօտ, անսահման կարօ՞տը... Եկեղեցիի խոնկին, երգիքներէն
բարձրացող ծուխին, հողին եւ ծառերու ծաղկումին, Այս հանդիպումը կը
դառնայ սկիզբը կազմակերպութեան: Այդ պատմական իրիկունը՝ լրջութեամբ
անդրադառնալով հիմնական նպատակին, կ'որոշեն խմբուիլ եւ հիմնել հայ-
րենակցական միութիւն մը, որուն էական մտասեւեռումը պիտի ըլլար օգնել
Կիւրինի թաղային վարժարաններուն եւ մշակութային եկեղեցական-ազգային
կեանքին: Տեսակ մը, ունէր Վահանեան Ընկերութեան բովանդակութիւնը,
միայն այս նորը ունէր հաւաքական, ժողովրդական բնոյթ, միութիւնն էր
բոլոր կիւրինցի հայերուն, հաւասարապէս: Յուլիս 4ի այդ երեկոյեան հա-
քոյթին կը մասնակցէին՝ Տոքթ. Աբրահամ Ծահապաղեան, Վարդօ Ինճէեան,
Սաչատուր Ղէմեան, Թորոս Ղէմեան, Մկրտիչ Քիւրքճեան եւ Յովհաննէս
Թովալեան: Հայրենասէր եւ պանդուխտ այս վեց դէմքերն են, որ խօսքը դոր-
ծի վերածելով պաշտօնապէս կը հիմնեն «Ուսումնասիրաց Միութիւն»ը, որ
սկզբնական շրջանին առհասարակ կը դործէր մեծ եռանդով, սփիւռքի բոլոր

(1) Տեսնել՝ «Բարեսիրական Մշակութային Ընկերութիւնները Կիւրինի մէջ», պատմա-
բանասիրական Ա. Մասի յօդուածը, էջ 194, (Հ. Եփրեմ Պօղոսեան):

կողմերը ստեղծելով խանդավառութիւն, ազգային հպարտութիւն: Եւ իրապէս մինչեւ 1915, ան բաւական օգտակարութիւն կ'ունենայ իր ծննդավայրի անհրաժեշտ պէտքերուն: Իսկ 1915 ահաւոր աղէտին, Ուսումնասիրաց Միութիւնը, դանազան խողովակներով, կը ջանար օգնութեան ձեռք երկարել արաբական երկիրները ցրուած կիւրիւնցի թշուառ կացութեան մէջ ինկած բեկորներուն: Այս վեց դէմքերը իրենց գործով ու կեանքով, կարեւոր տեղ մը կը գրաւեն Կիւրիւնի ընկերային-միութենական կեանքի պատմութեան մէջ:

Կիւրիւնի Ուսումնասիրաց Միութեան Նիւ Եորքի մասնաճիւղը առանձնապէս ուշադրաւ դարձած է ազգային ընդհանուր բնոյթ ունեցող հրատապ հարցերու հանդէպ որդեգրած իր աշխատանքով: 1915 Յունուար 17ի անդամական ժողովը կ'որոշէ ձեռնարկներ ընել եւ հասոյթը յատկացնել Կովկասի կամաւորական շարժումին, եւ կապ կը պահէ ղլխաւոր կազմակերպութիւններու հետ: Մարտ 17ի բացառիկ ժողովը, Յուլիսի 4ի, Օգոստոսի 8ի ժողովները եւս կը գրադին օժանդակութեան այս հարցով: Օգոստոս 8ին ընտրուած վարչութեան վեցամսեայ տեղեկագրին մէջ շեշտուած է յատկապէս հետեւեալը.

«Մասնաճիւղս իր ԻԱ. ժողովը գումարեց Պ. Փիրանեանի տունը 1915 Սեպտեմբեր 26ին, ներկայ էին 13 անդամներ: Նախ կարգացուեցաւ Մարանեանէ եկած նամակ մը: Ապա Սերաստիոյ Հայ Ազատագրութեան Յանձնախումբէն ստացուած նամակ մը. սոյն նամակով մեր աջակցութիւնը կը խնդրէին միասնաբար գործելու ներկայ ազգանուէր գործին մէջ, որն է՝ դրամ եւ կամաւոր զինուոր ղրկել Կովկաս: Այս պարագան Կիւրիւնի վերաբերեալ խընդիր մը ըլլալով, որոշուեցաւ սոյն նամակը ղրկել Պոսթընի Կեդր. Վարչութեան, ուրկէ պիտի ստանան իրենց պատասխանը:

«Կարգացուեցաւ նաեւ Պրիճուաթըրի մասնաճիւղէն գրութիւն մը, որով մեզի կը հաղորդէին, թէ արգեօք յարմար պիտի չըլլա՞ր մեր Միութեան դրամազուլին մէկ մասը ղրկել Կովկասի հայ կռուողներուն: Այս հարցին նկատմամբ միաձայն հաւանութեամբ որոշուեցաւ, որ մեր ունեցած դրամազուլին առնուազն կէսը ղրկուի Կովկաս: Սոյն ժողովին մէջ հանդանակութիւն մը եղաւ վերոյիշեալ նպատակին համար, ուր 13 անձնուէր անդամներէ 300 տուար գոյացաւ: Որոշուեցաւ որ սոյն նուիրատուներու ցանկը ղրկուի բացակայ անդամներուն, ինչպէս նաեւ շրջակայքի բոլոր կիւրիւնցիներուն, որ անոնք եւս բերեն իրենց մասնակցութիւնը: Նաեւ գրել Կեդրոնին եւ միւս մասնաճիւղերուն, որ վաղ ընդ փոյթ ձեռնարկեն միեւնոյն ազգանուէր գործին»:

Ժողովի այս արձանագրութիւնը ցոյց կու տայ որ 1915ի աղէտի սեւ օրերուն երկրէն օրէ օր հասնող դաղթականութեան տխուր լուրերը, աքսորի արիւնալի պատկերները, ինչպէս նաեւ Հայաստանի մէջ տեղի ունեցող ազատագրումի պայքարն ու վաղուան յոյսը միակ մտահոգութիւնը եղած են ամերիկահայութեան: Օրուան կարգախօսն եղած է նիւթական նպաստ եւ անձնուէր կամաւորներ ղրկել օգնութեան, մայր Հայրենիքի ազատագրումի ընդհանուր խեղճին նուիրեալ: Նման հրամայական պահերուն, Ամերիկայի կիւրիւնցիները չեն խնայած իրենց սէնթը: Հակառակ գործադրութեան տազնապին եւ աշխատավարձի ջնջին դումար մը շահող 13 կիւրիւնցիներ, 300 տուար մէջտեղ բերած են յօգուտ աղէտեալներուն եւ ազատագրութեան շարժումներուն: Այս գումարը այդ օրերուն բան մըն էր, բաղդատմամբ այս օրերուն: Աշխատաւոր ձեռքեր էին բոլորն ալ, որ աւելի կը մեծցնէ նշանակութիւնը հանդանակութեան:

**

Առաջին աշխարհամարտի վերջին օրերուն Պոսթընի մէջ կը հիմնուէ՝ խումբ մը կիւրիւնցիներու կողմէ, «Վերաշինաց Միութիւն» մը, 1917 Սեպտ. 3ին, որուն գլխաւոր նպատակը կ'ըլլայ հաւաքել տարազիր կիւրիւնցիները Մայր Հայրենիքին մէջ: Սկզբնական շրջանին անջատաբար կ'օգնեն խումբ մը կիւրիւնցիներու Հայաստան փոխադրութեան, բայց շուտով դժուարութեան առջեւ կը դանեն ինքզինքնին, իրենց գործելակերպը չի տար ակնկալուած արդիւնքը: Խոհանորութիւն կը համարեն միանալ Ուսումնասիրաց Միութեան: 30 Ապրիլ 1922ին երկու Միութիւնները փոխադարձ համաձայնութեամբ կը վերակազմեն ներկայի «Կիւրիւնի Հայրենակցական Միութիւնը», ի մի հաւաքելով իրենց գանձերն ու անդամները: Այսպէս նորակազմ միութիւնը ճամբայ կ'ելլէ նոր եռանդով, Պոսթընը պահելով որպէս Միութեան կեդրոն: Յետագային Միացեալ Նահանգներու այլ եւ այլ քաղաքներու մէջ եւս կը կազմուին նոր մասնաճիւղեր՝ Նիւ Եորք, Տիթրոյտ, Նիւ ձըրզի եւ Գալիֆորնիա:

1924ին դոյութիւն ունեցեր է բաւական թիւով վառվռուն երիտասարդներէ բաղկացած «Ինքնագարգացման Միութիւն» մը, որ դժբախտաբար երկար կեանք չէ ունեցած:

Յետագային, Պոսթընի մէջ, Կիւրիւնի Հայր. Միութեան կեդր. վարչութեան կողքին, երիտասարդ ուժերով կազմուած է «Կիւրիւնի Երիտասարդաց Միութիւն» մը, որուն նպատակն է եղած «տարեկան իր հասութարեր ձեռնարկներով օժանդակել Միութեան եւ միեւնոյն ատեն կիւրիւնցի երիտասարդ եւ խոստմնալից նոր սերունդի ուժերը համախմբել Միութեան շուրջ»: Պոսթընի մէջ, եւս ժամանակին դոյութիւն ունեցած է դերասանական խումբ մը կիւրիւնցիներէ կազմուած, որոնք հակառակ իրենց դերասանական անփորձութեան, յաջող կերպով ներկայացուցած են «Նամուսը»: Նման մշակութային ձեռնարկները խորապէս դաստիարակիչ եւ օգտակար երեւոյթներ էին, որոնք նիւթական հասոյթի միջոցներ ըլլալէ աւելի ունէին ինքնագարգացման եւ հասարակութեան նպաստող հանդամանք եւ խորք: Միւս կողմէ, երիտասարդ ուժերու մասնակցութիւնը ուղղակի միութենական գործերուն, կ'աշխուժացնէր հասարակական եւ մշակութային աշխատանքներու թափն ու զարգացման ընթացքը:

**

Իգական սեռը նոյնպէս անմասն չմնար միութենական աշխատանքներէն: Կիւրիւնի Հայր. Միութիւններու գործունէութիւնը կը խթանէ նաեւ գեցիկ սեռին աշխատանքի լծուելու ձգտումը: 1929 Ապրիլ 17ին կազմուած է Տիկնաց Յանձնախումբ մը, որ իր հրապարակային ձեռնարկներով պատուաբեր տեղ մը զբաւած է Հայրենակցական Միութեան գանազան աշխատանքներուն մէջ, դարձնելով զանոնք բեղմնաւոր: Սկզբնական ճիգերուն մէջ կարեւոր դեր կատարած են եւ ունին տարիներու վաստակ՝ Արաքսի Մեծեան, Ա. Մուղամեան, Արաքսի Քեչէճեան, Վ. Վարդապետեան, Խնկաբեր Տատուրեան, յետագային նաեւ Ռոզ Զէյթունցեան, Եսթեր Գլպաչեան, Վարդանոյշ Պողոցարտեան, Արփինէ Ժամկոչեան, Ադապի Կարոյեան, Արմենուհի Զէյթունցեան, Սիրանոյշ Ղարիպեան, Մարիամ Զէյթունցեան եւ ուրիշներ:

1922-1930ի շրջանին, Միութեան մէջ գործօն դեր ունեցած են՝ Լեւոն

ԳԻՏՈՒԹՆԱՆ ԵՒ ՄՇԱԿՈՑԹԻ ԱՍՊԱՐԷՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ԾԱՆՕԹ ԴԵՄՔԵՐ



Չափան աջ ա. չափք.— Տոֆ. Սուրեն ձիլեգրան, Մինաս Մինասյան, փրփեքր դասկոս, Ալանի Գոչումյան, բժշկուհի, վարդոյ Շահապետյան, անտեսգէտ, փայլուն Գոչումյան, Գարուբապետ, Շահէ Տառարյան, Հայաստանի բասիլի արտասահմանեան հարգրուանիցու տարասլանատու վարիչ: Բ. չափք.— Ա. Սիրամոսեան, հաշուապահ, Յարութիւն Մանքեան, Գարուբապետ, Մաքրուհի Արապեան, տնտեսագէտ, Եղիազարեան, անտեսագէտ:

Հէջիմեան, Պ. Կոստիկեան, Ս. Գարայեան, Եր. Շահպաղեան եւ Խորէն Չուլ-
ճեան: Այս ժամանակաշրջանի գործունէութեան խարխիսը կազմած է իրերօգ-
նութեամբ օժանդակել Սուրբոյ եւ Լիբանանի տարազիր կիւրինցի մնացորդա-
ցին եւ նոր սերունդի դաստիարակութեան կարեւոր հարցերուն: Եւ, իրապէս
այս օժանդակութիւնը փրկած է շատ բան, բարոյապէս վերահանդնելով խո-
րապէս ընկճուած եւ յուսարեկ կացութիւնը նախնական վիճակով խաներու եւ
քէմբերու մէջ ապրող դժբախտ աղէտեալներուն, այրիններուն եւ որբերուն
յատկապէս:

1930-1940ի շրջանին, Ամերիկայի Կիւրինի Հայր. Միութիւնը գումար-
ած է երկու Պատգամաւորական ժողով, նիւթ ունենալով, ընթացիկ հարցե-
րէն դուրս, Կիւրինը վերաշինել Հայաստանի մէջ եւ հոն փոխադրել սփիւռքի
մէջ ցրտուցան եղած կիւրինցիները: Այս նպատակը իրականացնելու համար
կազմակերպուած է առանձինն հանդանակութիւն, որմէ դոյացած է 5000 տո-
լար: Այս գումարը փոխանցուած է Հայկ. Բարեկէ. Ընդհ. Միութեան, որ
միջոցներ ունէր Հայաստանի մէջ ձեռնարկներ կատարելու: Արդարեւ, Ամե-
րիկայի Միացեալ Նահանգներու Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւնը իր
գործունէութեան ընթացքին կատարեց իրապէս երկու պատմական, ազգային
ընդհանուր նշանակութիւն ունեցող հայրենասիրական արարք, ա) սփիւռք-
հայրենիք յարաբերութիւններու զարգացում եւ ներդադթ, բ) հայկական հար-
ցի հետասնդման աշխատանք եւ մասնակցութիւն «Համաշխարհային հայկա-
կան համաժողովին»: Անհրաժեշտ է որ տանք այս երկու պատմական երեւոյթ-
ներուն Կիւրինի Հայր. Միութեան մասնակցութեան մանրամասնութիւնները,
քաղելով զանազան պաշտօնական տեղեկագրերէն:

**

ա) Գործունէութեան մասին.— Կիւրինի Հայրենակցական Միութեան
Կեդր. վարչութեան կողմ-յայտարարութիւնը: «1935-ը խիստ կարեւոր եւ նշա-
նակալից էջ մը բացաւ բոլոր կիւրինցիներու պատմութեան մէջ. այդ թուա-
կանին էր, որ Միութիւնս ջանաց եւ իրականացուց մեր բոլոր անկեղծ հայրե-
նակիցներուն երազը եղող նաք Կիւրինի հիմը դնելով Հայաստանի սահմաննե-
րէն ներս, հոն տեղաւորելու համար մեր հին իլեակներու թափառական հա-
րիւրաւոր մնացորդները, որոնք գիշեր-ցերեկ կը սպասեն տեսնել իրենց մայր
Հայրենիքը եղող Հայաստանի սուրբ հողը:

«Միութեանս 1935 տարուայ Կեդր. վարչութիւնն էր, որ առաւ այդ
խիզախ եւ յանդուգն քայլը, որ 1899էն ի վեր չէր տեսնուած: Ան ըրաւ այդ
բացառիկ գոհագութիւնը, լիուրի գործադրելով ընդհանուր անդամական ժո-
ղովի որոշումով, որպէսզի վերջնականապէս յստականայ Նոր Կիւրինի հիմ-
նարկութեան վայրը, որը վիճարանութեան նիւթ դարձած էր չորս տարիէ ի
վեր եւ կը մնար առկախ:

«Պատգամաւոր ընկեր Լ. Հէջիմեան ընկերակցութեամբ Յ. Վէդիրեանի՝
Երբ Հայաստան հասան, առաջին գործերնին եղաւ գրադիլ այդ հարցով, նախ
այցելելին հայրենիքի բոլոր հայրենակիցներուն բնակարանները, մանրամասն
քննելէ յետոյ բոլոր նոր աւաններու հողային, տնտեսական եւ կուլտուրական
զարգացման հնարաւորութիւնները, 1935 Դեկտ. 6ին ընդհանուր կիւրինցիական
ժողովին մէջ լսելէ յետոյ Լ. Հէջիմեանի եւ ՀՕԿի գլխաւոր վարչութեան
քարտուղար Տիգրան Զաւէնի զեկուցումները ընդհանուր աւաններու մասին,



Տաբ. Լ. Հէֆիմեան



Տաբ. Նշան Բեչեմեան

սրտչուեցաւ Նոր Կիւրիներ կառուցանել Նոր Թարբերդի կից. ընտրուեցաւ Շինարարարութեան Յանձնախումբ մը Երեւանի մէջ:

«Նախ՝ որ այդ հողամասը Երեւանէն միայն 9 քիլոմէթր հեռու է, հանրակառքը արդէն շինուած է մինչեւ կէս ճամբան, ուր կը գտնուի աշխարհիս ամենամեծ քառաչուկի հսկաներէն մէկը՝ Բըպլըրի գործարանը: Յառաջիկայ տարի այդ վիճը պիտի անցնի Նոր Թարբերդի մէջէն դէպի Ղաթարլու: Հողը շատ բարբեր է. ունի ելեկարական լոյս եւ թէ՛ խմելու, թէ՛ ոռոգելու առատ ջուր: Նոյնպէս հաւաքական տնտեսութիւնը ունի 1200 պողատու ծառեր եւ նոյնքան աւելի խաղողի տունկեր, որոնք պիտի յատկացուին նոր հաստատուող աւաններուն, որոնց կարգին է Նոր Կիւրիներ: Նոր Կեսարլան, որ հաստատուած էր Նոր Սեբաստիոյ կողքին՝ իր տուները փոխանցելով Նոր Քղիկ», սրտչեց հաստատուիլ մեզ մօտ:

«Որոշումը արուելէն անմիջապէս յետոյ՝ մեր պատգամաւորները խընդրազիր մը ներկայացուցած էին Ներգաղթի Կոմիտէի Նախագահ՝ Արսէն Եսայեանի, որ նոյնութեամբ ընդունած էր: Ներկայացուած խնդրազրին եւ Նախագահի կողմէն ստորագրուած սրայմանագրին պատճէնը ստորեւ կու տանք նոյնութեամբ:—

«ՀՕԿի Գլխաւոր վարչութեան Նախագահութեան: 1935, Գեկտեմբեր 6ին, Երեւանաբնակ կիւրիները մօտ 100 հոգի, մասնակցութեամբ ՀՕԿի Գլխ. վարչութեան ներկայացուցիչ ընկեր Տ. Զաւէնի եւ Ամերիկայի պատգամաւորներ ընկերներ Լ. Հէֆիմեանի եւ Յ. Վեգիբեան, գումարելով ընդհանուր ժողով՝ լսելէ յետոյ ընկերներ Տ. Զաւէնի եւ Լ. Հէֆիմեանի զեկուցումները, միաձայնութեամբ որոշեցին Նոր Կիւրիներ հիմնել Երեւան-Ղաթարլու խնուրու վրայ, Նոր Խարբերդի շրջակայքում: Կազմեցին Շին. Յանձնաժողով մը հետեւեալ կազմով.— Միմասեան Միմաս, (նախագահ), Շահապետեան Բարթող (ֆարտուղար), Նահապետեան Սիմոն (գանձապահ), Արծրունի Վահէ (խորհրդատու), Պարոնեան Վարդան (խորհրդատու), Վահիպ—

եան Մելքոն (թեկնածու), Գապարեան Կարապետ (թեկնածու), Արապեան Կարապետ (թեկնածու) :

«Յայտնելով ձեզ վերոյիշեալը, խնդրում եմք Նոր Կիւրիւնի համար տրամադրել 150 ընտանիքի տնտեսութեան համար բաւարար հոգամաս, այդ հոգամասի յատակագիծն ու կառուցուելիք տների պլանները եւ պայմանաւորուիլ մեզ հետ :

«Մեր Միութիւնը Գլխ. վարչութեանդ տրամադրութեան տակ դնում է 5000 տոլար, որը հաւատացած եմք կը քառապատկեն եւ կը քաղմապատկեն Գլխ. վարչութիւնդ եւ խորհրդային Հայաստանի Կառավարութիւնը» :

Ընդհ. Ժողովի Նախագահ՝ ՎԱՀԷ ԱՐՄՐՈՒՆԻ

Կիւրիւնի Հայր. Միութեան լիազօր պատգամաւորներ՝
ԼԵՒՈՆ ՀԷՔԻՄԵԱՆ, ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ՎԷՋԻՐԵԱՆ

ՍՏԱՑՈՒԱԾ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ

Հ. Ամերիկայի Կիւրիւնի Հայրենակցական Միութեան

Լիազօր Պատգամաւորներ՝ Լ. Հէքիմեանի եւ Յ. Վէզիրեանի,

Թիւ 20 - 2

Երեւան, Գեկտ. 10, 1935

Համաձայն ձեզ հետ ունեցած բանակցութիւնների՝ այսու յայտնում եմ ձեզ, որ ՀՕԿի Գլխ. վարչութիւնը եւ Ժ. Կ. Խ. կից Ներգաղթի Կոմիտէն Համաձայն է տրամադրել Կիւրիւնի Հայր. Միութեան Նոր Խարբերդի հողամասում կառուցուող նոր աւանները շարքին մի հողամաս, Նոր Կեսարիային կից, «Նոր Կիւրիւն» կառուցուելու համար : Այդ հողամասի եւ ապագայ աւանի յատակագիծը, Պետական բարձր տեխնիկական հիմնարկների կողմից հաստատուելուց յետոյ անմիջապէս կ'ուղարկուի ձեզ :

Աւանի հետ կապուած բոլոր խնդիրների մասին մանրամասն յայտնուած են ձեր ներկայացուցիչ ընկեր Հէքիմեանին, որից եւ կը ստանաք համապատասխան տեղեկութիւն : Յատակագծի հետ միասին, այդ բոլորը ձեզ կը յայտնուի պաշտօնապէս. ձեր հանդանակած 5000 ամերիկեան տոլարի (*) փոխարէն՝ ՀՕԿի Գլխ. վարչութիւնը յանձն է առնում կառուցել 5 տներ, որոնց նախնական յատակագծերը յանձնուած է ընկեր Հէքիմեանին :

Նկատի ունենալով Երեւանում ապրող մի շարք Կիւրիւնցիների ցանկութիւնը տեղափոխուել Նոր Կիւրիւն, այնտեղ ապրելու համար, ՀՕԿի Գլխ.

(*) Պատուարժան Կեդր. վարչութիւն Կիւրիւնի Հայրենակցական Միութեան

Յարգելի Տեառք,

Ձեր Յունուար 24 բուսկիբ նամակը եւ ներփակեալ 5000 տոլարի չէքը երէկ ստացանք : Հանեցէ՛ք ներփակ գտնել ձեր ստացագիրը :

Վերոյիշեալ գումարը, ձեր փափաքին համաձայն, արձանագրուեցաւ Խ. Հայաստանի ՀՕԿի Գլխաւոր վարչութեան եւ ժողկոլխորհի կից Ներգաղթի Կոմիտէի հաշույմ, Նոր Կիւրիւնի անուան, փոխարէնը զրկուելու համար ամենալաւ տեսակէն գրամեքենայ - քայփրայքըր, ուսերէն գրերով : Արդէն այս մասին տեղեկացուած է մեզի եւ ապստրանքն ալ տրուած :

Շնորհակալ եմք ձեր գործակցութեան համար : Մնամ յարգանքով,

ի դիմաց Հ. Բ. Ղ. Միութեան Ամերիկայի Շրջ. Յանձնաժողովից
Գանձապահ՝ Յ. Կիւրիւնցի

Վարչութիւնը խոստանում է ամէն կերպ օգնել նրանց տուներ կառուցելու համար . այնպէս որ Նոր Կիւրիւնի տները թիւը կը լինի 1936 թուի աշնանը մինչեւ 10 տուն : Աւանի կառուցման համար նախապատրաստական աշխատանքներն արդէն սկսուած են՝ պլանի, յատակագծի կազմում եւ շինանիւթերի պատրաստում , այնպէս որ 1936 թուի դարնանը կը լինի պաշտօնական հիմնադրումը , որի մասին առանձին ձեզ կը յայտնուի :

«Նոր աւանի համար ընտրուած վայրը ունի բոլոր յարմարութիւնները՝ ջրովի հող , խմելու ջուր , ելեկտրական լուսաւորութիւն եւայլն . մօտիկ ապագային հոն տեղ ապրող բնակիչներին բարեկեցիկ կեանք ստեղծելու համար :

«Համաձայն բարձրագոյն պետական Օրգանների որոշման՝ այդ աւանին յանձնուելու են նրա մօտ գտնուող Խորհրդային տնտեսութիւնից որոշ քանակութեամբ նորատունկ պտղատու ծառեր եւ խաղողի այգիներ . այգիների տարածութիւնը կախուած կը լինի աւանում ապրող բնակիչների թուից :

«Հօգի Գլխ . Վարչութիւնը եւ Ժ . Կ . Խ .ին կից Ներգաղթի Կոմիտէն խոստանում է ձեզ լայն աջակցութիւն ցոյց տալ Նոր Կիւրիւնը Հայաստանում կառուցուած աւաններից ամենաօրինակելին՝ բարեզարդ եւ բարեկեցիկը դարձնելու համար : Նրա յետագայ զարգացումը կախուած է մեծ չափով ձեր աշխատանքից եւ այն օգնութիւնից՝ որը կը ստանայ Նոր Կիւրիւնը ձեզանից :

Հօգի եւ Ժ . Կ . Խ .ին կից Ներգաղթի Կոմիտէի նախագահ՝
ԱՐՄԷՆ ԵՍԱՅԵԱՆ



Խ . Հայաստանի Կիւրիւնները եւ Ամերիկահայ պառզամաւորները

«Հայաստանի մէջ հիմնուելիք Նոր Կիւրիւնի հետ կապուած բոլոր հարցերը մեծ յաջողութեամբ վերջացնելէ յետոյ՝ Պատղամաւորութիւնը վերադարձի պահուն Փարիզի մէջ ունեցած է ընդհանուր Կիւրիւնցիական ժողով մը եւ կազմած մասնաճիւղ մը :

«Պատղամաւոր Լ . Հէքլմեան մասնաւոր առաքելութեամբ այցելած է Պելճիքա պաշտօն ունենալով տեսակցութիւններ ունենալ Մըսրբեան եզրայրներու հետ : Խիստ ուրախալի է որ այդ սիրալիր տեսակցութեամբ ապահով-

ուած է բոլոր Մըսըրեան գերդաստաններու աջակցութիւնը Նոր Կիւրիին շինարարութեան համար :

«Սակայն այս բոլորով մէկտեղ՝ պէտք է լաւ գիտնանք, որ Հայաստանի մէջ բնակարանի սուր կարիք կայ եւ Հայաստանի Կառավարութիւնը պարտականութիւն կը դնէ մեր ամենուս վրայ, որ մեր ըոյները շինենք նախ՝ որ ի վիճակի ըլլանք անմիջապէս տեղաւորելու մեր թափառական սրտակից բեկորները, որոնք մեր ամենուս գուրդուրանքին արժանի են :

«Ուստի, յանուն բոլոր աստանդական Կիւրիւնցիներու, սրտազին կոչ կ'ընենք Ամերիկայի եւ արտասահմանի բոլոր Կիւրիւնցիներուն եւ անոնց համակիրներու, որ չի խնայեն իրենց ամէն մէկ լուման որ կրնան տրամադրել Նոր Կիւրիւնը կանգնեցնելու պատու դործին : Արդէն Պոսթընի մէջ սկսուած է նուիրատուութիւնը եւ պիտի շարունակուի ամէն տեղ :

«Նոր Կիւրիին շինարարութիւնը պիտի սկսի յառաջիկայ դարնան : Անոր գեղեցիկ եւ օրինակելի աւան մը ըլլալու հնարաւորութիւնները մեծապէս կատու ունին Երեւանի եւ արտասահմանի մէջ գտնուող Կիւրիւնցիներու աջակցութենէն : Մոտանալու չենք, որ առանց Հայաստանի մէջ գտնուող Կիւրիւնցիներու աջակցութեան՝ Նոր Կիւրիին շինութիւնը միայն ցնորք մը կրնանք նուկատել : Եթէ մենք 3-4 տարի առաջ միայն 1-2 տուն շինելու ձեռնարկած ըլլայինք, այժմ ապահով կերպով այդ տուններու թիւը բարձրացած կ'ըլլար 90-100ի : Որովհետեւ հոն գտնուող Կիւրիւնցիներէն շատեր իրենց տունները շինած են այլ եւ այլ տեղեր եւ այժմ հայրենասիրական զգացումները կը ստիպեն զիրենք, որ իրենց տունները ծախելով դան եւ հաստատուին Նոր Կիւրիին մէջ, որը իրենց ամենաջերմ փափաքն է » :

բ) Գործունէութեան մասին : Քաղուած է այս հատուածը Ամերիկայի Կիւրիին Հայր . Միութեան Վարչութեան մէկ նամակէն, 15 Մայիս 1947, ուղղուած Լիբանանի Հայր . Միութեան մասնաճիւղին, ստորագրուած Թ . Հ . Վարդապետեանի կողմէն .

«Համաշխարհային Հայկական Համաժողովը ունեցաւ մեծ յաջողութիւն, 700 պատուիրակներու մասնակցութեամբ : Ապրիլ 30ի իրիկունը Նիւ Եորքի Հօթել Ուայտորֆ Աւթօրիայի Աստեղագարդ սրահին մէջ ունեցանք մեծ նաշկերայք մը ուրքը հարիւր անձերով, շատեր ստիպուեցան նաշիլ ոտքի, մեծ մաս մըն ալ դուրս մնացին, ինչու որ ամբողջ տոմսերը սպառած էին, որը գաղափար մը կու տայ ժողովուրդի անսահման հետաքրքրութեան, բանի որ մէկ տոմսը կ'արժէր 10 տարար : Չաշէն յետոյ 3-400 եւս աւելցան ասոնց վրայ եւ ժողովի պաշտօնական բացումը կատարուեցաւ : Խօսեցան Միացեալ Նահանգաց ծերակուտակամ Թոուչի, Բանակի մարզիչ (Մ . Նահանգաց) Զօրավար Հայկ Շէֆէրմեան, Ռատիոյի վերծանող Մր . Ուալշ, Հայկ . Իրաւանց Պաշտպան Ամերիկէն Բընիթիի ատենապետ՝ Մր . Ըամիթհ, Հիւսիսային Ամերիկայի Հայոց Առաջնորդ Ներսոյեան Սրբազանը եւ ուրիշ ակնառու հայեր, անգլիերէն լեզուով, ուրիշ շատեր հայերէն, որոնց մէջ էին Լիբանանէն, Սուրիայէն, Եթովպիայէն, Ռումանիայէն, Յունաստանէն, Պելճիգայէն, Զինաստանէն, Մարոքէն, Արժան-

քիմիկներ, Ուրուկուեյէն եւ Քանադայէն եկող պատգամաւորները հա-
կիրն բայց խանդավառ խօսքերով: Հայոց եղբայրութիւնը կարծես
հպելի էր ամենուս ալ, այսօր միասնութիւն խորհելակերպի, ար-
տայայտութեանց ու որոշումներու, իրապէս սփանչելի էր: Բացումին
անմիջապէս երգուեցան Ամերիկեան եւ Սովետ. Հայաստանի ազգա-
յին երգերը:

«Մայիս 1, 2, 3ի օրերը քէ առաւօտ եւ քէ կէսօրէ յետոյ ժո-
ղովները շարունակուեցան խօսքերով եւ որոշումներով: Հայոց Ընդ-
հանուր Հայրապետի, Հայաստանի Նախագահին, Արտաքին Գործոց
Նախարարին, Մշակութային Կապի եւ Ներգաղթի Նախագահներուն
եւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսէն եկած հեռագիրները յոտնկայս եւ անսահ-
ման յուզումով ու խանդավառութեամբ լսուեցան: Իսկ Մայիս 4ի Կի-
րակին ընդհանուր ժողով ունեցանք Քարենկի փառար սրահին մէջ,
3500 ազգայիններու ներկայութեամբ, ուր վերահաստատուեցան մա-
խորդ օրերուն մէջ տրուած որոշումները որք են՝ Մշակութային Կապի
հզօրացում Հայաստանի հետ, զանազան միջոցներով, հանգանակու-
թիւն հինգ միլիոն տոլարի մինչեւ 1950 տարուայ վերջը, որուն մէկ
միլիոնը այս տարուան ընթացքին, ներգաղթին աւելի թափ տալու
համար: Եւ Հայկական պահանջը իրագործել վիլսոնի գծած սահման-
ներով՝ Միացեալ Ազգերու Ընդհ. ժողովի որոշումով եւ կցել Սովետ.
Հայաստանի: Դիմումը կատարուած է արդէն եւ ԽՍՀՄ-ն օրա-
կարգի վրայ դրուի յառաջիկայ աշնան: Ընդհ. ժողովին ներկայ էին
Ամերիկեան Եկեղեցիներու Միութեան ատենապետ՝ Վեր. Սըրլ, որ
զլխաւար խօսողն էր եւ հանգուցեալ մախագահ Ուիլսոնի աղջիկը՝
Տիկին Էլիանոր Ուիլսոն Մաֆ Քատու, որ իր հօր համար յոտնկայս
իբեմ տրուած պատիւին պատասխանեց սրտանց»:

«Նոր Կիլիկիոյ» երազը մնաց երազ երկար ատեն, անշուշտ բազմաթիւ
մանր ու ծանր պատճառներով: Համաշխարհային Բ. պատերազմը շատ բան
փոխեց միջազգային քաղաքական իրադրութենէն: Կատարուեցաւ պատմական
ներգաղթը զանդուածային 1946ի, եւ այլն: Ներկայիս 1973-74ին, կրկին ձեռ-
նարկուած է հանդանակութեան, իրագործելու համար կիսաւարտ մնացած
ծրագիրը՝ Նոր Կիլիկիոյ շինութիւնը:

Անհրաժեշտ է շեշտել նաեւ այն որ Ամերիկայի Կիլիկիոյ Հայրենակցա-
կան Միութիւնը նկատուած է Կեդրոնական Մարմինը սփիւռքի մէջ ստեղծը-
ւած բոլոր մասնաճիւղերուն: Միշտ ղեկավարի եւ առաջնորդի դեր կատարած
է ամբողջ 50 տարի, տրուած ըլլալով, որ ան ամենէն նպաստաւորուած կազ-
մակերպութիւնն էր ունենալով համեմատաբար բարդաւան վիճակ, Փիզի-
քական ապահով զարգացում եւ կենցաղային պայմաններ: Իրեն պակսեցաւ
միայն Կիլիկիոյ Հայրենակիցներու զանգուածային թիւը, որ գոյութիւն ու-
նէր Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ: Սակայն կար անոպառ եռանդ Միութեան հե-
տապնդած ծրագիրն ու նպատակները գործնական դեմնի վրայ զննելու:

Հարկ է հոս յիշատակել նաեւ անունները այն դարձօն անդամներուն,
որոնք վերջին տարիներուն ծառայած են այս Միութեան, օգտակար ըլլալով
նաեւ տարբեր զազութիւններու մէջ գոյութիւն ունեցող Հայրենակցական միու-
թիւններուն եւ մասնաճիւղերուն, օրինակ՝ Արժանիքին (Պուլենոս Այլես),
Յունաստանի (Աթէնք), Սուրիոյ (Հալէպ, Դամասկոս), Լիբանանի (Պէյ-

րութ) : Այդ հայրենակիցներն են՝ Սարգիս Մեծեան, Մինաս Պողոսյան, Եղուարդ Զէյթունցեան (մահացած), Յարութիւն Հատալեան (մահացած), Արամ Գարայեան, Խաչատուր Զէյթունցեան, Ճ. Հէքիմեան, Յարութիւն Զուլճեան, Սարգիս Գասպարեան, Դ. Մալխասեան, Ստեփան Տուտաքեան, Դ. Մակարեան, Լեւոն Հէքիմեան, Ժիրայր Պողոսյան, Պօղոս Ժամկոչեան, Վահան Մերունեան, Յրանքլին Քամեան, ինչպէս նաեւ բեմին ետեւ կանգնած «անձանօթ զինուորներէն» Ռւնանեաններ, Տատուրեաններ, Թահմազեաններ, Հ. Աֆարեաններ եւ ուրիշներ :

2.— ՍՈՒՐԻՈՅ ՄԵՋ – ՀԱԼԷՊ, ԴԱՄԱՍԿՈՍ
(Բաղուած 1922-ի տեղեկագրէն)

«Զինադադարէն անմիջապէս վերջ՝ ծնունդ առնող զանազան հայրենակցական միութիւններու կարգին, Հալէպի մէջ գտնուող Կիւրինցի հայրենակիցներ բնականաբար չէին կրնար անտարբեր մնալ կացութեան առջեւ. ըստ որում կարգ մը հայրենասէր կիւրինցիներու նախաձեռնութեամբ, 1918 տարւոյ Դեկտեմբերին, կազմուեցաւ Հալէպի մէջ «Կիւրնայ Հայրենակցական Միութիւն»ը՝ որուն գլխաւոր նպատակն էր սպանդէն վերապրած Կիւրնոյ բեկորներուն նիւթապէս եւ բարոյապէս սատար հանդիսանալ, զանոնք հաւաքել իրենց ծննդավայրին անունով կազմուած կազմակերպութեան մը շուրջ, վառ պահել անոնց մէջ հայրենիքի սէրը, եւ հետզհետէ առաջնորդել զիրենք դէպի իրենց աւերակ օճակները, վերաշինութեան ազատավառ տենչերով :

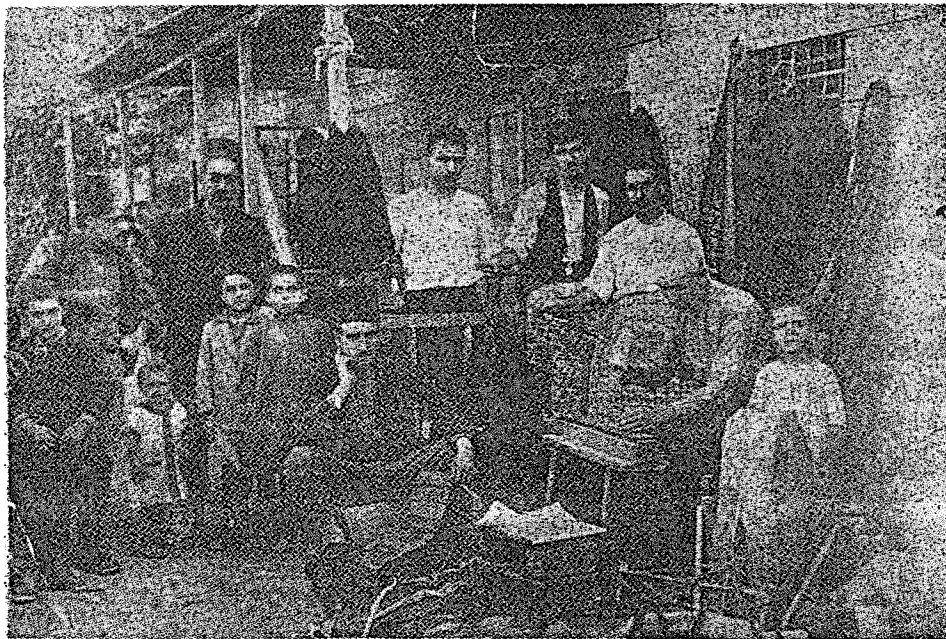
Միութեանս կազմութեան թուականին, հազիւ 250-ի մօտ կիւրինցիներ կը գտնուէին Հալէպ, ամէնքն ալ զուլումին լեզի բաժակը ցմբուր քամած ու իրենց գոյութիւնը հալածանքի եւ տառապանքի անողորմ ճիրաններէն՝ հոգեպառ ուրբոս եկած. իսկ Կիլիկիա ներգաղթի վաղորդայնին, այս թիւը շարունակ եւ անօրինակ բազմապատկուած էր ենթարկուելի սահմանուած էր, որովհետեւ Հալէպ այդ թուականին, Անգլ. զբաւման բանակի ապահովութիւններուն տակ, մեր ցեղին ազատագրուած փշուրներուն համար հանդիսալի օթեւան մը եղած էր, ուսկից կ'անցնէին ու կը դաղթէին շարան շարան ամբողջ Սուրիոյ շրջանին տարազիր հայութիւնը դէպի Կիլիկիա :

Դէպի Կիլիկիա ներգաղթի այդ պատմական շրջանին բովանդակ տեսողութեանը, միութեանս գործունէութեան գլխաւոր եւ կարեւոր բաժինը եղաւ, իր հայրենակիցներուն ճամբորդութեան թուրքի կիւրնայիցներն ըստեղծելով ճամբուր դնել եւ լաւագոյն, սերտ յարաբերութիւններ մշակել, տեղւոյ Աղբ. Առաջնորդարանին, Հայ Աղբ. Միութեան եւ բոլոր օտար մարմիններու հետ, որոնք ուղղակի եւ անուղղակի հեղինակութիւններ եւ իրաւասութիւններ ունէին հայերու Կիլիկիա ներգաղթի նպաստի գործերուն մէջ :

Իսկ երբ այս ներգաղթի կարաւանը դադրեցուց իր զնայքը եւ կանգ առաւ Կիլիկիոյ զանազան մասերուն մէջ՝ անհամբեր սպասելով քաղաքական բարդութիւններու միանգամ ընդմիջաբարձման, որպէսզի երկրորդ եւ կարծատեւ գաղթումովը վերջնականապէս հաստատուի իր բնիկ եւ աւերակ օճակին մէջ : Այդ օրերուն Հալէպի մէջ կը մնային միմիայն հարիւրի չափ Կիւրինցի հայրենակիցներ, որոնք տարագիր ըլլալէն աւելի՝ այլեւս բնիկ Հալէպիցի եղած էին ու իւրաքանչիւրն իր առանձին, շահաբեր գործերով զբաղած, գրեթէ մէկը չկար անոնց մէջ նապաստի կարօտ :

Միութեան կազմութենէն մինչեւ ներկայ օրերը, իր կեանքն ու գործունէութիւնը երկու որոշ շրջաններու կարելի է բաժնել. Ա) Զինադադարէն մինչեւ Կիլիկիա դադարի դադարման շրջան, Բ) Կիլիկեան վերջին պատահարներէն մինչեւ ներկայ շրջանը:

Ա. Երջան.— 1918 տարւոյ վերջէն մինչեւ 1920 տարւոյ սկիզբները տեւող առաջին շրջանին մէջ միութեանս գլխաւոր եւ կարեւոր գործերուն համառօտ ուրուագիծը տուած եղանք արդէն: Երբ Կիլիկիա ներգաղթի շարժումը վերջացաւ ու ինչպէս յիշեցինք միմեայն 100-ի չափ բարեկեցիկ Կիւրիւնցիներ մնացին Հալէպ, ուրիշ Հայրն. Միութիւններու պէս, Կիւրիւնի Հայրն. Միութիւնն ալ իր պարտականութիւնը պահ մը վերջացած նկատելով, դրեթէ կազմալուծուեցաւ, իր անդամներուն մեկնումովն ու հրամայական պահանջի



Հալէպի Կիւրիւնցի շաղագործները

մը չզոյութիւնով: Այնպէս համոզում գոյացած էր՝ թէ Հայր. Միութիւններուն երկրորդ եւ աւելի կարեւոր գործունէութեան շրջանը պիտի սկսէր տարիներով հեռու մնացած իրենց բնավայրին մէջ, եւ սակայն այս երազը շատ չի տեւեց: Հազիւ քանի մը ամիսներ անցած էին, երբ Կիլիկիոյ եւ մանաւանդ Այնթապի քաղաքական դէպքերը վերի վայր շրջեցին ամէն նախատեսութիւն: Ուստի Կիւրնոյ Հայր. Միութիւնը ստիպուեցաւ լծուիլ վերակազմութեան մը, իր առջեւ գտնելով նախորդէն աւելի թշուառութիւն եւ աւելի կարօտութիւններուն հասնելու պահանջ:

Իրապէս յիշեալ առաջին շրջանին Ամերիկայի Կիւրնոյ Վերաշինութեան Միութեանէն եկած 105 տուարի բաշխումը կատարուած է լաւապէս: Այս շրջանին նոյնպէս կարեւոր նպաստ եղած է Տիար Գէորգ Թօփալեանի, Հալէպ Տիար Վարդան Փիրանեանի վաճառատան միջոցաւ, եօթ հարիւրի չափ Կիւրիւնցիներու իւրաքանչիւրին մէյ մէկ եզիպտական ոսկիի արժողութեամբ հազուատեղէն նիւթերու բաշխումը, որուն համար ժամա-

նակին, Միութիւնը թէ անձնական դրութիւնով եւ թէ հրապարակաւ թերթի-
 րու մէջ իր երախտազիտական շնորհակալութիւններն յայտնած է: Կ'արժէ
 աւելցնել նաեւ որ, միմիայն Հալէպի մէջ գտնուող 700-ի չափ Կիւրիւնցիներ-
 րուն չէ մնացած յիշեալ նուիրատուութիւնը այլ նոյն ատենները Պէյրութ,
 Դամասկոս եւ այլուր, վերապրած հայրենակիցներէն հարիւրաւորներու ալ
 բաշխուած է նոյն քանակով:

Բ. Երջան.— 1920 Օգոստոս ամսոյ նախամուտին, երբ Կիլիկեան մըը-
 ձաւանջը ծայր տուած ու երկրորդ սպանդի մը չարաշուք ուրուականը երեւի
 սկսած էր, խեղճ հայրենակիցներն իրենց բազմակիցներուն հետ՝ յուսաբեկ
 վերադարձի մը դժբախտութիւններուն ենթարկուած էին: Անոնք, որ լուսա-
 շող երազներով մեկնած էին Սուրիայէն, երկրորդ անգամ կառարեալ յուսա-
 խարութեամբ մը ափ կ'առնէին անոր ասպնջական դռները: Կիլիկիոյ զանա-
 փան անկիւններէն, մասնաւորապէս Այնթապէն, ստուար թիւով Կիւրիւնցիներ
 կը հասնէին Հալէպ, որոնցմէ մեծադոյն մասը կը մեկնէին Համա, Հալէպ
 (1922-1923):

Ահաւասիկ, այս տապալակի կացութենէն վերստին ծնունդ առաւ ու
 վերակազմուեցաւ Միութիւնս, այս անգամ նախորդէն աւելի ծով կարիքնե-
 րու առջեւ գտնելով ինքզինքն: Եւ սակայն այս բոլոր կարօտութիւններուն
 միայնակ հասնիլ ու դոհացնել, բնականաբար նորակազմ Միութեանս նիւ-
 թական կարողութենէն շատ վեր կը մնար, երբ շունէր հաստատուն պիւտճէ,
 եւ արտասահմանէն եկած նպաստի աղբիւրներն ալ դադրեցուցած էին իրենց
 առաջումները: Ստիպուած Միութիւնս զօրաւոր դիմումներու եւ խնդրանք-
 ներու ձեռնարկելով, մասամբ յաջողեցաւ ապահովել տեղական միջոցներն,
 որոնցմէ Պատ. Ամերիկ. Նպաստի Վարչութիւնը, Հայ Ազգ. Միութիւնը եւ
 Հ. Բ. Ը. Մ. ը մեր հայրենակիցներու նպաստի եւ օգնութեան բաժինէն կարե-
 ւորագոյն մաս մը իրենց վրայ առած, Միութեանս բեռը թեթեւցուցած եղան:
 Միութիւնս այս առթիւ իր ամենէն անկեղծ երախտազիտական զբացումներն



Կիւրիւնցի աշրի կիներ եւ ծերեր

ու չնորհակալութիւնները կը յայտնէ, յանուն իր հարիւրաւոր նպաստընկալ հայրենակիցներուն :

Ներկայիս Հալէպի մէջ գտնուող ընդհանուր Կիւրիւնցիներու անուանացանկը (602 անձ) չենք կցեր տեղեկագրիս վերջաբանին՝ բացատրութիւններ տալով այս մասին : Միութիւնս յաջողած է տեղաւորել անոնցմէ 100 անձ Ազգ. Միութեան քէմքը, 54 անձ Հ. Բ. Ընկերութեան քէմքը, 6 անձ արհեստաւոր որբեր, Հ. Բ. Ընկերութեան արհեստանոցին մէջ արհեստ կը սորվին. 65 անձ որբ եւ որբուհիներ՝ Հայկական Որբանոցին մէջ կը խնամուին ու ուսում եւ արհեստ կը սորվին, Ազգ. Առաջնորդարանի գաղթականաց պատուարանը ունինք 4 անձ, նոյնպէս Հալէպի Աղբ. Վարժարանաց մէջ ունինք տասը ուսանողներ, որոնց տարեթոշակի պղտիկ մի մասը Միութիւնս կը հոգայ միայն : Իսկ անցեալ մէկ տարուան մէջ, Հ. Կ. Խաչի դարմանատունը ձրիօրէն դարմանուած են 250 հիւանդներ : Թաղապետական հիւանդանոցը 19, Տօքթ. Ալթունեանի կողմէն ձրի դարմանուած 15, եւ զանազան մեր ազգային բժիշկներու քով ձրիօրէն դարմանուած են 20 հիւանդներ : Իսկ տեղւոյս Պատ. Ամերիկ. Նպաստից Վարչութիւնը Միութեանս խնդրագիրներուն զրեթէ շատ քիչ բացառութեամբ պատասխանած է միշտ, կարօտ հայրենակիցներու հագուստեղէն տալով :

Եւ սակայն Միութիւնս կը գտնուի՝ այժմ տազնապալից հանգրուանի մը առջեւ, ուրկէ անդին զրեթէ ամէն բան, թէ իր դոյութիւնը եւ թէ 'հայրենակիցներու օգնութեան դործը դժբախտաբար շատ մութ եւ տարտամ դոյներով կը ներկայանան : Նոյն այս կրկնակ պատճառներով է, որ սոյն տեղեկագրի հրատարակութեան հետ, բոլոր Կիւրիւնցի հայրենակիցներուն, ի մասնաւորի արտասահմանի մէջ գտնուող մասնաճիւղերուն եւ բարեւէր հաստատութիւններուն ու անհատներուն աւշադրութիւնը հարկ կը զգանք հրաւիրել ու անոնց մէջ արթնցնել համակրութեան եւ դրական համագործակցութեան անհրաժեշտ զգացում մը՝ առանց որուն, Միութիւնս երկրորդ անգամ կազմալուծումի մը նախօրեակին կը գտնուի, այս անգամ կամքէ անկախ պատճառներով տնտեսական տազնապալի մատնուած :

Տեղւոյս Պատ. Հայ Աղբ. Միութիւնը իր 10 Յունիս 922 թուակիր պաշտօնադրովն, մէջբերումներ ընելով իր նիւթական աղբիւրներու նուազեցումէն, պաշտօնապէս կը հաղորդէ ի մէջ այլոց թէ՛ յառաջիկայ ձմեռնամուտի շրանին ստիպուած է դադրեցնել իր նպաստն ու պատասխարութիւնը, եւ ներկայ թիւէն միմիայն հարիւրին տասը պիտի կրնայ իր անմիջական խնամքին մէջ պահել : Պատ. Հ. Բ. Ը. Մ.—ի տեղւոյս մասնաճիւղը, դարձեալ նոյն մտօք, դադրեցնելու արտայայտութիւններ ըրած է : Պատ. Ամերիկ. Նպաստամատոցը, ինչպէս ներքին դաւառներէն, նոյնպէս տեղէս ալ կամաց կամաց իր դործերն քաշել, մեկնելու պատրաստութիւններու մէջ է, պղտիկ մասնաճիւղ մը թողելով հոս : Հազուստի մթերքը արդէն շատ առաջ բաշխեց ու վերջացուց, նորէն բերել չտալով : Ազգ. Վարժարաններու Հոգաբարձութիւնը, դարձեալ տնտեսական պատճառներով պիտի չի կրնայ այս տարի ոչինչ թոշակով մը Միութեանս ուսանողներն ընդունիլ, այլ ըման տարեթոշակ կը պահանջէ :

Անդին Հայկ. Որբանոցի մէջ գտնուող Կիւրիւնցի որբերուն ճակատագիրն ալ մութ կը մնայ, որովհետեւ չափահասներուն այժմէն սկսուած է պատասխան տալ, որպէսզի ձգելով որբանոցը, դուրսը իրենց համար աղբիւրու դործ ստեղծեն, եւ մենք կարեւոր թիւով չափահաս որբեր ունինք հոս :

«Ու այս բոլոր մերժողականներէն զատ՝ դործի հրատարակը, ինչպէս ամէն տեղ, հոս Սուրբիոյ կեդրոնին մէջ աննախընթաց տագնապի մը մէջ կը դանուի, ուր առանց դործի եւ դրամի խնդրուած հայերու կարգին, մեր հայրենակիցներու վիճակը հետզհետէ վատթարանալու սահմանուած է, որոնցմէ կարեւոր մաս մը, տնտեսական դժուարութիւններու կուրծք տալէն ուժասպառ, հետզհետէ նպաստընկալներու ցանկին մէջ անցնելու տխուր իրականունութեան առջեւ կը դանուի:

«Միութեանս կազմութեան անդրանիկ շրջանէն մինչեւ այս օր, մեր դժբախտ հայրենակիցներուն կարիքը այնքան չէր առաջ որչափ այժմ, երբ ըսենք թէ՛ Միութիւնս իր գոյութիւնն ու օգտակարութիւնը ապացուցանելու ժամանակը նոր հասած նկատելով, իր անցեալ չորս տարուան դործառնու-



ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒՀԻ ՍԻՆՎԱ ԿԱՊՈՒՏԻԿԵԱՆԻ ԱՅՅԸ

Աջին՝ Կիւրինցիներու Բեմի երկարամեայ պատասխանատու Սարգիս Քեհէեան

թիւններն, ներկայ եւ ապագայ պահանջներուն քով շատ անարժէք կը մնան, չափազանցութիւն մը ըրած չենք ըլլար, երբ մտածենք թէ կարօտութիւնը նոյնքան աւելի է այժմ քան զինադարի վաղորդայնին, ու միւս կողմէ նպաստի աղբիւրները դադրած ու ցամքած՝ բարերար եւ օգնող ձեռքերը կը քաշեն իրենց նպաստները: Ահագին բեռ մը միսմինակ Միութեանս ուսերուն վրայ կը ծանրանայ, թէ ինչպէ՞ս եւ ի՞նչ միջոցաւ կարելի է այդ բեռը տանիլ, ահաւասիկ կենսական հարցը:

«Միութիւնս այս նոր հարցով առաւել քան շահադրդուած՝ անմիջապէս ուշադրութիւնը իր հայրենակիցներուն դարձնելով, Կիւրինցիներու ընդհանուր հայրենակցական ժողովին մէջ պարզեց նպաստի դադարման սպրազաններն ու օրուան պահանջը, եւ յետ երկար խորհրդակցութեան ընդունեց շարաթական վճարումի մը սկզբունքը եւ դործադրութեան դրաւ զայն: Այնպէս որ, Հալէպի մէջ ներկայիս գտնուող բարեկեցիկ հայրենակիցներէն կը դանձուի շարաթական իւրաքանչիւր ընտանեկան անդամի համար մէկ դր՝ ամիսը հազիւ հազ 800 դրուշի (մեճիտը 20էն)՝ այսինքն քառասուն մեճիտի

հասնիլ սկսած է այս դումարը, որ թէեւ շատ սղտիկ դումար մը կ'երեւայ ինքնին, սակայն վճարողներու կարողութեան համեմատ, բարոյական մեծ արժէք մը կը ներկայացնէ, որովհետեւ շատեր նպաստընկալլի գրութեան մէջ դանուելով հանդերձ, անտրտունջ կը մասնակցին իրենց շաբաթական ամսավճարին, ինչ որ կրկնապէս շնորհաւորելի է մեր հայրենակիցներուն համար:

«Միութիւնս ունի գործադիր ժողով մը, եօթն անդամէ բաղկացեալ, ընտրուած ընդհ. հայրենակիցներու քուէով, իւրաքանչիւր վեց ամիսը փոփոխելի: Ներկայ տարուան գործադիր ժողովոյ անդամներն են. Տեառք Միշել Թերճանեան Ա.պետ, Սամուէլ Գայնակեան Ա.դպիր, Յակոբ Վարդապետեան Գանձապահ, Ղազարոս Ուարմանտայեան, Կարապետ Լօպատեան, Սերոր Պօզդուրտեան եւ Յովսէփ Գարայեան՝ խորհրդականներ:

Իսկ վերջերս փափաք յայտնուեցաւ եւ յարմար նկատուեցաւ որ բացի Գործադիր ժողովէն, Մայր Դիւանի ընտրութիւն մը կատարուի, որուն պարտականութիւնն ըլլայ յաճախակի, դոնէ ամիսը մի անգամ Կիւրինցի հայրենակիցները ժողովի հրաւիրել, Գործադիր ժողովի համարատուութիւնը լսել, կարեւոր նիւթերու շուրջ վիճարանելով որոշումներու յանդիլ ու յանձնել անոնց գործադրութիւնը Գործադիր ժողովին, որով ընդհանուր ժողովոյ Ատենապետ Տիար Տիգրան Փիրանեան, Ատենադպիր Կարապետ Արանեան ընտրուեցան միաձայնութեամբ: Սոյն նոր ընտրութեամբ միութեանս գլխաւոր նպատակներէն մին կը կազմէ, աւելի զօրեղացած տեսնել իր կազմակերպութիւնը եւ աւելի սերտիւ փարիլ իր որդեգրած նուիրական դաշափարին եւ անոր գործադրութեան:

**

Ա) Հալէպի «Կիւրնոյ Հայրենակցական Միութեան» ծնունդը, անցեալն ու ներկան, տեղեկագրի այս համառօտ էջերուն մէջ պարզելէ ետք, ապագային հանդէպ միութիւնս բնականաբար կը տարուի կարգ մը խորհրդածութեանց եւ թերադրութեանց, որոնց գործադրութիւնը մօտ ատենէն թէ երբեք իրականութիւն չգտնէ ու մնայ միայն չոր արտայայտութիւն այս էջերուն մէջ, Միութիւնս դժբախտաբար պիտի չկրնայ իր գոյութիւնը պահել, ծանր բեռան մը տակ կ'ընթած ու բոլորովին միմակ ու անզօր մնացած ճնշող ծանրութեան տակ: Արդ, Հալէպ որսէս կեդրոնական դաղթաւայր մը տակաւին, ամենէն շատ թիւով Կիւրինցիներ կը պարունակէ իր մէջ, բացի ասկէ, դեռ մեր ցեղին ազատագրութիւնը չէ վերջացած քաղաքականապէս, նոյնպէս մեր Կիւրինցի որբ եւ որբեւայրիներուն ազատագրութիւնը Անատոլուի եւ անասպատի խորբէն չէ կասած դեռ: Հալէպ՝ որպէս ամենէն մօտիկ փախստավայրը, միշտ կ'ընդունի իր մէջ հեւասպառ եւ հոգեսպառ — տարադիր փախստականներ — զուլումին մահահոտ շղթաներէն մազապուրծ ազատած: Ասոնց թիւը օր քան զօր կ'աւելնայ մեր դժբախտ հայրենակիցներուն վրայ: Հետեւաբար, Հալէպի մէջ մեր Հայր. Միութեան գոյութիւնն ու տեւականութիւնը, ուրիշ միջավայրի եւ քաղաքի մէջ գոյութիւն ունեցող Հայր. Միութիւններէն աւելի առաջնակարգ դերք մը կը զբաւէ:

Բ) Թէ արտասահման եւ թէ այլուր, զինադադարէն ասդին իրենց կազմակերպութիւնը պահող բոլոր Կիւրնոյ Հայր. Միութիւնները, մինչեւ այսօր առանձինն, իրենց հաշտոյն կը գործեն դժբախտաբար: Անոնց մէջ միութեան

կապ մը գոյութիւն չունի երբեք. կարծես թէ «միութիւն» անունը, փակցը-
ւած իրենց ճակտին, ինքնին խոշոր հակասութիւն մ'ըլլար իրենց գործելակեր-
պին եւ իրարու հանդէպ ունենալիք յարաբերութեանց: Սոյն Հայր. Միու-
թիւններուն իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնը, շատ շատ տարին քանի
մ'անգամ չոր ու ցամաք թղթակցութենէ անդին չանցնիր: Ո՞ր է կեդրոնը, ո՞-
րո՞նք են մասնաճիւղերը, ո՞վ է հաշուետուն, ո՞վ է հաշուառուն չենք դիտեր:

Ամէն հաստատութիւն որքան ասին որ իր գլխուն որը մնացած է ու մե-
կուսի կեանք մ'ունի, ուշ կամ կանուխ անէանալու դատապարտուած է. եւ
մեր ներկայ Կիւրնոյ Հայրիկ. Միութիւնները եթէ շարունակեն մնալ այս չէ-
ղոք ու մեկուսի դրութեան մէջ, ուշ չէ, թերեւս հասած ենք այն դժբախտ
օրուան, ուր մէկիկ մէկիկ իրենց միջավայրին մէջ պիտի չորնան, երբ դեռ
շատ պարտականութիւններ ունին կատարելիք:

Գ) Քաղաքական եւ տնտեսական առաւելութիւններու տեսակէտով իբր
ամենէն յարմարագոյն եւ բաղձալի կեդրոնը, ըստ միութեանս խոնարհ կար-
ծիքին «Ամերիկայի Կիւրնոյ Վերաշինութեան Միութիւն»ը պէտք է ճանչնալ.
ըլլայ Հալէպի, Պէյրութի, Պոլսոյ եւ այլուր գտնուած Կիւրնոյ Հայր. Միու-
թիւններն Սմերիկայի կաղմակերպութիւնը որպէս կեդրոն, որպէս հաշուառու
վերին մարմին ընդունելով, անոր շուրջը պէտք է բոլորուն, կարեւոր հրա-
հանդներու հետ՝ նպաստի գումարներն Սմերիկայէն ստանալով, տարեկան
ընդհանուր հաշուետուութիւնը այս վերջնոյն տալ. որը իր կարգին ամենա-
խիստ հակադէպ մը տակ առած կ'ըլլայ ու կը վարէ իրմէ դուրս գոյութիւն
ունեցող ամբողջ Հայր. Միութիւնները: Եւ արդէն Սմերիկայի մէջ գոյու-
թիւն ունի ան, եւ անցեալի մէջ ցանցառ թղթակցած եւ տեղույս մասնաճիւ-
ղին գոհունակութիւն եւ քաջալերութիւն ներշնչած է: Եւ սակայն ատենէ մ'ի-
վեր, ցաւ է ըսել որ յարաբերութիւնները դադրած եւ խզուած վիճակի մը
մէջ կը գտնուին: Եթէ երբեք գլխաւոր պատճառը կը կազմէ Ամերիկայի Միու-
թեան մի քիչ թուլացումը, կը խնդրենք մեր Ամերիկահայ հայրենակիցներէն,
որպէսզի զօրացնեն զայն եւ ուրեմն աւելի քան երբեք հայրենասէր կորովով
մը լծուին աշխատանքի, բարոյական եւ նիւթական օժանդակութեան համար
իրենց ձեռքերն երկարելով եւ տարածելով թրքահայ ամբողջ մեր միութիւն-
ներուն վրայ:

Ահաւասիկ Միութեանս անկեղծ փափաքն ու հրաւերը, որուն համար
վստահ ենք թէ պիտի ձայնակցին մեր միւս բոլոր քոյր միութիւններն ու Ամե-
րիկայի մեր պատ. Վերաշինութեան Միութիւնը պիտի փութայ պատասխանել
միութեանս այս սրտազեղ կոչին, անմիջապէս սերտ յարաբերութեան մտնե-
լով ու քաջալերելով մեր գործառնութիւնները:

Հետեւաբար, վերջին եւ զօրաւոր թափով մը կոչ կ'ընենք Ամերիկայի
Կիւրն. Վերաշ. Պատ. Վարչութեան եւ անոր հայրենասէր անդամներուն,
ինչպէս նաեւ մօտաւոր ու հեռաւոր բովանդակ Կիւրնոյի հայրենակիցներուն,
որպէսզի իրենց սրտերուն աւելի մօտիկ անկիւն մը տան Հալէպի Կիւրնոյ
Հայրենակցական Միութեան»:

Ի դիմաց Հալէպի Կիւրնոյ Հայր. Միութեան Ընդհ. Ժողովոյ

Ատեմադպիր

Ատեմապետ

1 Օգոստոս 1922

ԿԱՐԱՊԵՏ ԱՐԱՆԵԱՆ

ՏԻԳՐԱՆ ՓԻՐԱՆԵԱՆ

Ի դիմաց Կիւրնոյ Հայրենակցական Միութեան Գործադիր Ժողովոյ

12 Յունուար 1923 Գանձապահ

Ատեմադպիր

Ատեմապետ

Յ. ՎԱՐԴԱՊԵՏԵԱՆ

Պ. Յ. ՇԷՀԻՐԵԱՆ

ԿԱՐԱՊԵՏ ԼՈՊԱՍԵԱՆ

Այս բոլոր տաղնապաներէն եւ դժուարութիւններէն հետզհետէ մասամբ ազատուելով, Հալէպի մասնաճիւղը կատարեց խոշոր աշխատանք, հայրենակիցներու բարօրութեան, նոր սերունդի դաստիարակութեան եւ ազգային դոյութեան ամրապնդման մարզէն ներս: Եղաւ շինարար նաեւ, ստեղծելով Հալէպի մէջ «Կիւրինցիներու քէմբը», ուր պատասպարուեցան շատեր, հաւաքական կեանք եւ համագործակցութիւն դնելով իրենց ընթացիկ աշխատանքներուն մէջ: Այս նոյն քէմբին մէջ հիմնուեցաւ նաեւ երիտասարդական միութիւն մը՝ «Մշակ» անունով, փոքրիկ սրահի մը մէջ, 1924ին: Փայտաշէն «ակումբին» մէջ տեղի կ'ունենային այժմէական դասախօսութիւններ, վիճարանական հաւաքոյթներ եւ այլն:

Սփիւռքի մէջ, Հալէպի Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւնը ամենէն դործօն մասնաճիւղն էր, ունենալով նկատելի զանգուած մը հայրենակիցներու, որ կը պահանջէր ծանր աշխատանք եւ պատասխանատուութիւն: Իր բոլոր թերութիւններով հանդերձ, այդ պատմական ժամանակաշրջանին, նոր իրազրութիւններու դիմաց, Միութեան վարչութիւնները նուիրումով եւ դիտակցութեամբ կատարեցին իրենց վստահուած դժուարին աշխատանքները, քաղաքական ու ընկերային խիստ փափուկ ատեն մը:

3.— ԼԻԲԱՆԱՆ – ՊԵՅՐՈՒԹԻ ՄԷՋ

Համեմատաբար հայ ժողովուրդի վերականգնումի շրջանին, երբ արաբական երկիրներու մէջ սկսած էր ազգային եւ եկեղեցական իշխանութիւններու աշխոյժ զարթնումը, երբ սկսած էր բարեկաւուրի աշխատանքի պայմանները, դպրոցներու վիճակը եւ մշակութային կեանքը, (մամուլ, հրատարակութիւններ եւ այլն), այդ օրերուն հիմնուեցաւ նաեւ Կիւրինի Հայր. Միութիւնը: Տարագրութենէ անմիջապէս ետք, Պէյրութի մէջ հաւաքուած որոշ թիւով Կիւրինցիներ եղած են առաջիններէն, հայրենակցական միութեան մը զազափարն յղացողն եւ դործադրողը: Արդարեւ 1920ական թուականներուն, երբ դառն էր մեր ժողովուրդին կացութիւնը ընդհանրապէս, ունեցած ենք հայրենակիցներ, որոնք բանիւ ու դործով մասնակցած են նորակազմ Ազգային մարմիններու դործունէութեանց, մարմիններ՝ որոնք կը ներկայացնէին հայ պատասխանատու իշխանութիւնները Լիբանի Պետութեան առջեւ: Այդ հայրենակիցներն էին Վահան Վարդապետեան, Տիգրան Մավիտազալեան, Նազարէթ Կէրկէրեան, Թադէոս Թահմազեան, Կարապետ Աֆարեան եւ ուրիշներ:

1924ին, ձիպէյլի Ամերիկեան որբանոցէն արձակուող հայրենակիցներէն խաչատուր Մակարեան, Յակոբ Ժամկոչեան, Մելքոն Ծառուկեանը իսկ Պէյրութէն՝ Երջանիկ Արապեան, Արամ Անթիքաճեան եւ այլք, խորհրդակցելով հիմը կը դնեն հայրենակցական միութեան մը կորիզին, որուն յետագային իրենց մասնակցութիւնը կը բերեն Ամերիկեան Համալսարանի ուսանողներէն՝ Սարգիս Ապտալեան, Համբարձում Տէր Յակոբեան, Վահան Ծերունեան, Հրանդ Զէյթունցեան, Սուքիաս Տէր Սարգիսեան եւ ուրիշներ:

Հայր. Միութեան ընդհանուր ժողովը տեղի կ'ունենայ 1927ին Պ. Յարէթ Զողարեանի բնակարանը ի ներկայութեան 50 հայրենակիցներու, ուր կ'ընտրուի վարչութիւն մը հետեւեալներէ՝ Կարապետ Աֆարեան, Տիգրան Մավիտազալեան, Տոքթ. Օննիկ Կէրկէրեան, Մելքոն Ծառուկեան եւ Սարգիս Գարայեան: Վերոյիշեալ ինչպէս նաեւ յետագայ շատ մը վարչութիւններու

դործունեութիւնը սահմանափակուած էր առհասարակ ընթացիկ հարցերով, զանազան շրջաններէ եկած նամակներ, կրթաթոշակի եւ նիւթական այլ օժանդակութեան խնդրագիր, որոնք քննութեան կ'առնուէին լրջօրէն, արդար լուծումներ տալով հարցերուն:

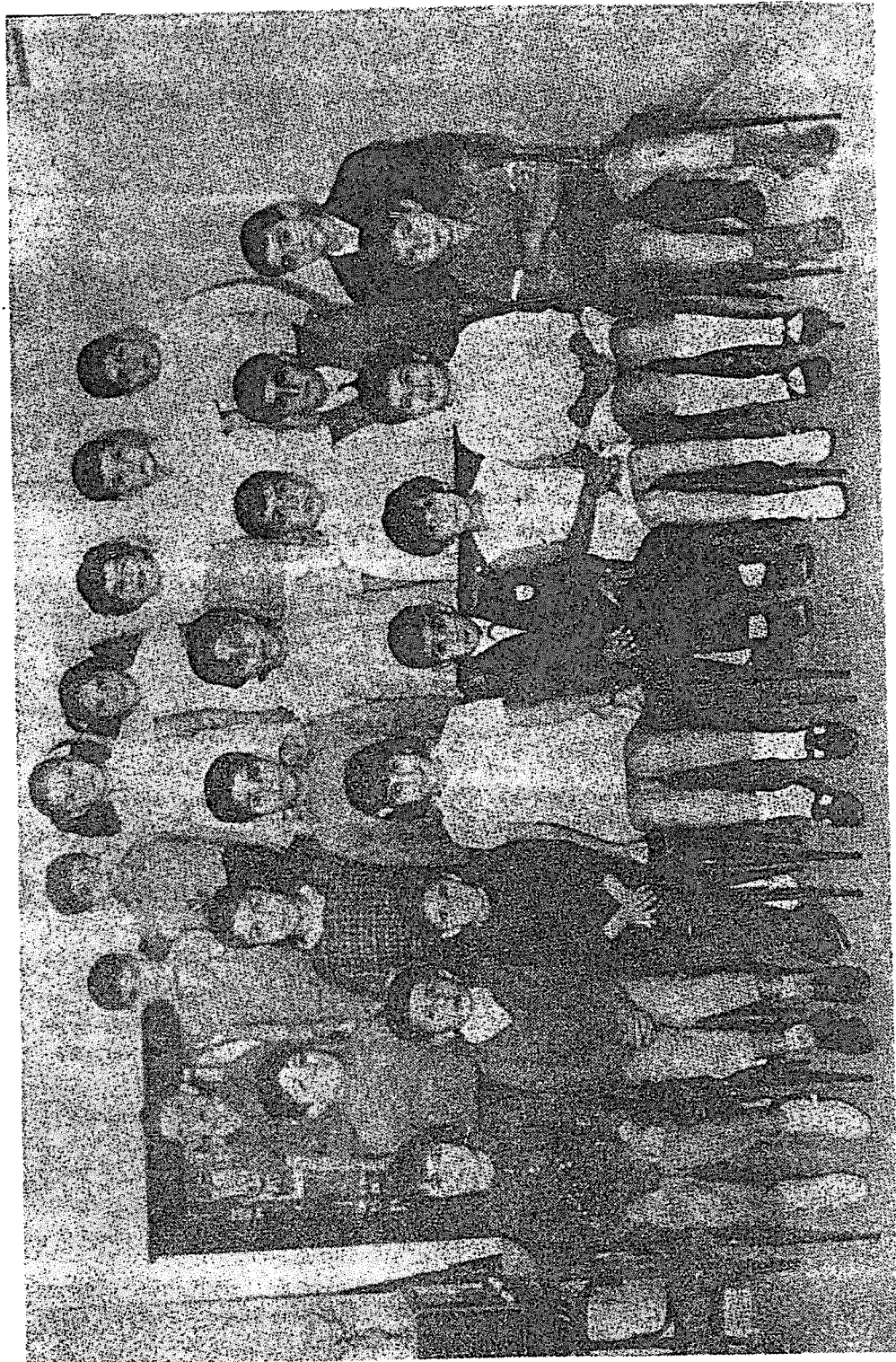
Միութեան վարչութեանց գլխաւոր աշխատանքները եղած են հասութարեր ձեռնարկներով հաւասարակշռել պիւտձէն, լուծել ժառանգական հարցեր, ամուսնական արտօնագրեր տալ պատկան իշխանութեանց համար: Սերայարարութեան մէջ եղած են Աղզային Առաջնորդարանի հետ, եւ դրապէս օժանդակած են ներդադրի շարժումին եւ ուսանողներուն: Ունեցած են 24 նրպաստընկալ սաներ եւ 15 համալսարան եւ այլ բարձրագոյն վարժարաններ յաճախող երիտասարդներ:



Պէյրուսէն Հայրեմիք մեկնող Կիրիւնցիներու խումբ մը

1954ին ձեռնարկած է նոր մարզահամարի մը, որ թէեւ ոչ լրիւ, բայց տուած է հեռուեալ պատկերը.— Պէյրուսէ՝ 85 ընտանիք = 375 անձ, ԱնդրՆահր՝ 30 = 157 անձ, Էջրէֆիէ-Հայաշէն՝ 32 = 144 անձ, Թրիփոլի՝ 12 = 53 անձ, Զուհլէ՝ 8 = 31 անձ, այլ դիւղերու մէջ 10 = 40 անձ: Ընդհանուր զումար 177 ընտանիք, 800 անձ: Կ'ենթադրենք որ Լիբանանի մէջ այժմ կան հաւանօրէն 950-1000 կիւրինցիներ:

Վերջին շրջաններուն, առանց անտեսելու ծերերն ու անկարները, Պէյրուսի Միութեան Վարչութիւնը առաջնահերթ խնդիր դարձուցած է կրթականը՝ հաւատարմով թէ ազգային տոհմիկ դաստիարակութեամբ միայն կարելի է մեր զաւակները հայ պահել, հայ ընկերային եւ ազգային կեանքին կապել զանոնք: Այս մտահոգութեամբ կ'աշխատի առաւելագոյն թիւով սաներ պահել հայ դպրոցներու մէջ, որպէսզի անոնք չստիպուին օտար վարժարաններու դիմել: Պոսթընի Կեդրոնական Վարչութեան նիւթական առաքումը եւ մեր հասոյթներու մեծագոյն մասը արամալըրուած է նոր սերունդի կրթութեան մարզին:



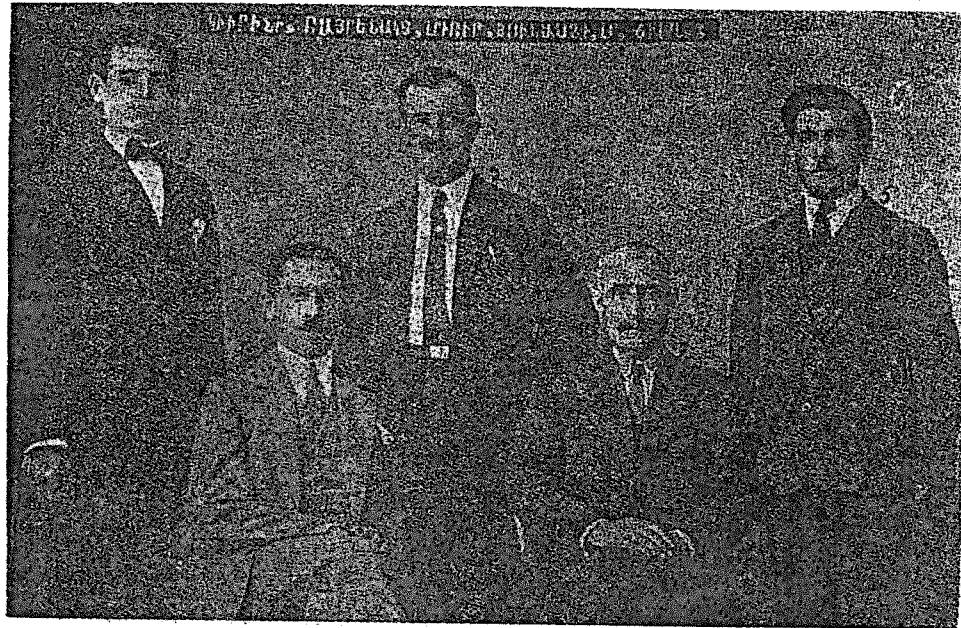
Կիւրիկի փոքրիկ դպրոցականներու խումբ մը - Պէյրուս, Լիբանան

Լիբանանի Հայր. Միութեան կազմութենէն մինչեւ հիմա, վարչութեան անդամ եղած են հետեւեալ ազգայինները, ոմանք երկար տարիներ, ոմանք նուազ, բայց բոլորն ալ աշխատած են նուիրումով եւ զոհաբերութեամբ: — Արեւեան Մանուկ եւ Գեղամ, Անթիքաճեան Արամ, Անթիքաճեան Յակոբ, Արեւեան Թորոս, Արապեան Երջանիկ, Արապեան Երուանդ, Աֆարեան Կարապետ, Աֆարեան Մանուէլ, Աֆարեան Գրիգոր: Գարբիէլեան Պարզեւ, Գիլիբեան Սերոբ, Գլպաշեան Ալեքսան, Գոչունեան Անդրանիկ: Տոքթ. Եղիսէեան Ենովք: Զէյթունցեան Հրանդ, Զէյթունցեան Վահէ: Թահմազեան Թադէոս, Թահմազեան Սեդրակ, Թերճանեան Յովհաննէս, Թոմպալեան Յակոբ, Թոփալեան Մանուկ: Ժամկոչեան Յակոբ, Ժամկոչեան Պողոս: Լոճիկեան Թորոս: Խանդէտեան Վահէ, Խոզոզեան Յովհաննէս: Ծառուկեան Մելքոն, Ծառուկեան Թորոս, Ծառուկեան Պետրոս, Ծառուկեան Վարդգէս, Ծառուկեան Գրիգոր: Կէրկէրեան Տոքթ. Օննիկ, Կէրկէրեան Նազարէթ, Կպենեան Սամուէլ, Կոչիկեան Սարգիս: Մավխազալեան Տիգրան, Մավխազալեան Ռուբէն, Մավխազալեան Վարդան, Մակարեան Յարութիւն, Մելիքեան Միհրան, Մենտիլեան Վարդգէս, Մեծգլուխեան Կարապետ, Մինասեան Վարդան: Նիկողոսեան Գրիգոր: Չոզարեան Յարէթ, Չուլճեան Բիւզանդ: Պահատուրեան Վահրամ, Պայթարեան Յովհաննէս, Պալճեան Անդրանիկ, Պանտայեան Լեոն, Պոյաճեան Սաչատուր: Վարդապետեան Վահան: Տատուրեան Երուանդ: Տէր Սարգիսեան Սուքիաս: Օհանեան Միհրան:

1930էն սկսեալ հայ ժողովուրդը դարձանեց իր վերքերը, սկսաւ ցոյց տալ այս հիւրընկալ երկրին իր յատկութիւններն ու կարողութիւնները, յատկապէս արհեստներու, մանր առեւտուրի եւ աշխատանքի մարզերէն ներս: Ենորհիւ իշխանութիւններու ընձեռած դիւրութիւններու եւ ազատութեան, բոլոր հայերը անխտիր արագօրէն հասան բարօրութեան մը, որ չէին կրնար երազել: Ճիշդ է, աշխատեցան, տքնեցան հոն հասնելու համար, սակայն պայմաններն ու կլիման, ընկերային եւ քաղաքական, մեծապէս օգնեցին այս աճումին եւ զարգացման: Այժմ, Պէյրութի մէջ բազմաթիւ մասնազիտական արհեստներու մէջ՝ դերձակութեան, մեքենայինութեան, աստղձագործութեան, կօշիկի, լուսանկարչութեան, տպագրական մարզերու մէջ առաջաւոր դիրքերու վրայ են Կիւրիսցի մասնագէտները: Մեծ է նաեւ մանր առեւտուրով որոշ կացութեան հասած հայրենակիցներու թիւը: Իսկ Լիբանանի աչքառու առեւտրական մակարդակով հաստատութիւններ են Մենտիլեան, Տիտիգեան, Մավխազալեան հիմնարկները, ինչպէս նաեւ Կիրակոս Աֆարեանի տրուած առեւտրական հռչակը: Այս վերջինի ստորագրութիւնը, շրջան մը ամբողջ, կրնար լուծել բազմաթիւ կնճռոտ հարցեր, պետական իշխանութիւններու մօտ: Ու այս դիրքերու հասած Կիւրիսցիները մեծ նուիրումով կը մասնակցին հայ կեանքը յուզող բոլոր շարժումներուն:

4.— ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍՆԱՃԻԻԿԸ

«1921ին Կիլիկիոյ հայութեան ազիտալի վիճակը եւ պարպումը, անոր յաջորդող թուրք եւ հելլէն զինեալ ընդհարումներու պատճառով, Իզմիրի ահռելի զէպքերն ու յունական պարտութիւնը, անել կացութեան մատնեցին եւ քանիցս տարադրուած, անհայրենիք հայ ժողովուրդին պարտազրեցին կրկին



ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԻ ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆԸ

1. Վարդան Աֆարեան, 2. Բարթոլ Շահպազեան, 3. Կարապետ Արապեան,
4. Գրիգոր Գրիգորեան, 5. Ստեփան Աղազարեան:

զաղթել օտար ու անձանօթ ափեր, գէթ փրկելու համար իր Փրկիչական դո-
յութիւնը:

«Յունաստանի բարեխնամ կառավարութիւնը հակառակ իր անտեսական
ու քաղաքական աննախանձելի ներքին եւ արտաքին դուրթեան, խորապէս
մարդկային պարտականութիւն մը կատարեց իր երկրին դռները բանալով հայ
տարագիրներուն առջեւ: Այս շրջանին էր, որ Կիւրինցիներն եւս մուտք դոր-
ծեցին Յունաստան, կազմելով փոքրիկ զաղութ մը, խիստ նախնական սլա-
մաններու տակ:

«Գաղթող Կիւրինցիները կը հաստատուին Յունաստանի զանազան քա-
ղաքներու մէջ, խեղճուկ վիճակով: Իւրաքանչիւրը նախ կը սկսի ապրուստի
միջոց մը գտնել դասաւորելու համար իր անկաշուն կեանքը: Այս իրողութիւն-
ներու շրջանին՝ 1923ին է որ կը կազմուի Կիւրինի Հայրենակցական Միութիւ-
նը Աթէնքի մէջ: Անմիջապէս յարաբերութեան կը մտնէ Ամերիկայի Միոց-
եալ Նախանգներու մէջ-արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող Միութեան Կեդրոնին
հետ, եւ շտրհիւ Ամերիկայի Կեդր. Վարչութեան, կը սկսի հաւաքական յա-
րատել աշխատանքի: Ինչպէս միւս բոլոր մասնաճիւղերը, Յունաստանի Միու-
թիւնը եւս, իր առաջին օրերուն զբաղած է գլխաւորաբար տարագիրներու վի-
նակով, իրերօգնութեամբ, կրթական հարցերով, եւ ներգաղթով: Մշակուած
է նաեւ տեւական յարաբերութիւններ Միութեանց եւ ազգային իշխանութեանց
հետ:

Յունաստանի Հայրենակիցներու զգալի մասին Հայաստան մեկնիլը,
տկարացուց անշուշտ ընդհանուր կազմը եւ միութեան գործունէութիւնը:
Սկիզբէն ի վեր Յունաստանի Կիւրինցիներու թիւը եղած է 125-150 մօտաւո-
րապէս, Աթէնքի, Սելանիկի, Ֆիքսի եւ Կրեսէի մէջ:

Տարիներու ընթացքին, հոս եւս մեր հայրենակիցները հետզհետէ գտած են ինքզինքնին, վարժուած երկրի պայմաններուն, եւ այսօր քիչ են այլեւս անոնք, որ պէտք ունին նպաստի եւ այլ օժանդակութեանց: Դժբախտաբար Յունաստանի մէջ Կիւրինցիները շատ ցրուած են զանազան շրջաններու մէջ եւ տկարացուցած հաւաքական աշխատանքի եւ սերտ յարաբերութիւններու թափը: Այժմ արդէն մեծ թիւ մը չեն ներկայացներ:

5.— ՖՐԱՆՍԱ-ՓԱՐԻՋ, ԼԻՈՆ, ՎԱԼԱՆՍ, ՄԱՐՍԵՅԼ

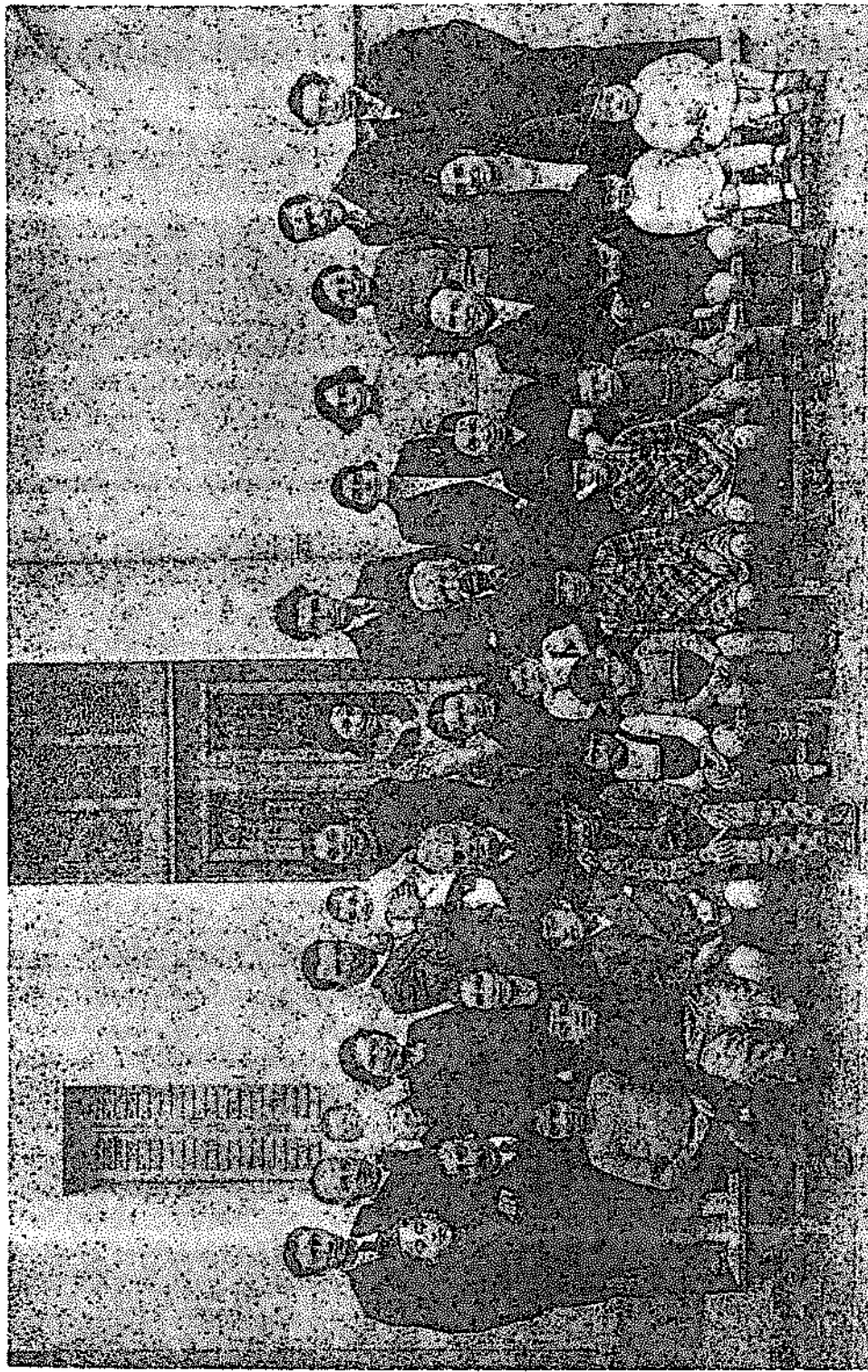
Փրանսայի Կիւրինցիներու մեծամասնութիւնը կեդրոնացած էր այս 4 գլխաւոր քաղաքներուն մէջ: Հաւանօրէն ամենէն շատ Կիւրինցիներ կան Մարսէյլ, Լիոն եւ Վալանս: Վ. Գարայեան ատեն մը կը փորձէր իրարու քով բերել հայրենակիցները, բայց չկրցաւ միութիւն եւ կազմակերպութիւն ստեղծել Փարիզի մէջ: Թեքեա անոր համար, որ շատ ալ անհրաժեշտութիւն չէր նման կազմակերպութեան մը գոյութիւնը: Չունէր հող եւ աշխատանքի միջավայր:

Առաջին անգամ իրրեւ կազմակերպուած գոյութիւն, Լիոնի մէջ երեւցած է Կիւրիմի Հայր. Միութիւնը, 1928-29ի շրջանին եւ ունեցած է 32 անդամ-անդամուհիներ: Բաւական եռանդուն գործունէութիւն ունեցած են այս սկզբնական շրջանին: Հրատարակած են նոյնիսկ պատի հայկական օրացոյցներ, լաւ պատրաստուած: Յարաբերութեան մէջ եղած են նաեւ Ամերիկայի Կեդրոնին հետ:

Բաւական թիւով 85-100 Կիւրինցիներ կան Մարսէյլ, 1924էն յետոյ հաստատուած: Ներքին յարաբերութիւնները զօրաւոր չեն եղած, ցրուած ըլլալով զանազան արուարձաններու եւ քաղաքներու մէջ: Չեւաւորուած միութիւն չեն ունեցած: Պ. Տիգրան Փիւրանեան տքնած է բաւական, փորձած է մարդահամար մը կատարել բայց չէ յաջողած: Յանձնարարած է նաեւ ուրիշներու ալ, որ կատարեն այդ աշխատանքը, բայց լրջօրէն գործին լծուող չէ գտնուած: Իր առողջական վիճակն ու պայմաններն ալ չէին ներեր արդէն նման աշխուժութիւն պահանջող աշխատանքի մը:

Փրանսահայ գաղութը արագօրէն զարգացաւ Կիւրիկիոյ պարպումէն եւ իզմիրի աղէտէն յետոյ: Սուրիա եւ Լիբանան համախմբուած հայ զանգուածը, ահաւոր կոտորածներէն եւ յուսախարութիւններէն ետք, կը ձգտէր հեռանալ թրքական սահմաններէն, քիչ մը ապահովութիւն եւ խաղաղ կեանք գտնելու յոյսով: Յատկապէս Լիբանանի Պէյրութ - նաւահանգիստ ունեցող քաղաքը խճողուած էր բազմահազար գաղթականներով: 1921էն մինչեւ 1928, առանձնապէս շեշտուած էր գաղթականներու կրկին գաղթը, (այս անգամ իրենց կամքով) դէպի Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները, Հարաւային Ամերիկա եւ Փրանսա: Պէյրութ դարձած էր տեսակ մը կեդրոնական կայան: Շատերը ազգականներու ունէին, կ'ուզէին միանալ անոնց: Արդէն կը ստանային նիւթական օգնութիւն: Կարգ մը նաւային ընկերութիւնները բան գործ ըրած էին գաղթ կազմակերպելով: Այս ձեւով իրապէս հարստացան շատեր: Նման կազմակերպուած արկածախնդրական գաղթ մը, գաղթի մը մեկնումը պատճառ դարձաւ, որ բազմաթիւ Կիւրինցի ընտանիքներ երթան Փրանսա եւ հաստատուին հոն:

ՄԻՀՐԱՆ, ՅԱՍՈՐ, ԱՐՄԻՆ, ԼԵՆԻՆ ՏԵՐ ԱՍՐԳԻՍՅԱՆԸ ՎԵՐԳԱՍԱՐԱՆԸ ԻՐ ՄԱՐԿԱՎԱՆԻՐՈՎ, 1938 թ.։ ԿԵՂԵՎԸ ԵՆՈՎ.Ք ՏԵՐ ԱՍՐԳԻՍՅԱՆ



Ֆրամատ. — վալանա թաղաքի կուրթեցեցեքը։ 20 մեծերուկ առջեւ եւ գերի վրայ կամ 16 փոքրիկներ, 1938 թ.։

Հիմա հաւամարտը այս փոքրիկներն այլ առեցան իրենց պղտիկները...

«1924ի սկիզբն էր(1), դտնուեցաւ «ճարպիկ» երիտասարդ մը՝ Յովսէփ Պողիկեան, Կիւրինի Զախճոր թաղի յայտնի ընտանիքներէն, որ կրցաւ շահագործել իր ծնողաց, ազգականներուն եւ հայրենակիցներուն Ամերիկա երթալու փափաքը, հաւատացնելով բոլորին թէ ինք կ'աշխատի Պէյրութ Միացեալ Նահանգներու դեսպանին մօտ, հետեւաբար դիւրութիւններու ունի մեկնումի վիզա ապահովելու: Վստահութիւն ներշնչելու համար կը կրէր մասնաւոր տարագ եւ դիւտարկ, կ'երթեւեկէր անապարանքով, ձեռքին կաշիէ պայուսակ եւ ձոռնոց, իր արտաքինը, շարժուձեւերը վստահութիւն կը ներշնչէին միամիտ ժողովուրդին, որ օր առաջ կ'ուզէր խոյս տալ այս կողմերէն:

Այսպէս, հաւատալով «ճարպիկ» Յովսէփին, իր մայրն ու հայրը, քեռայրները իրենց ընտանիքով եւ մօտիկ ազգականներով կը պատրաստուէին մեկնումի: Առաջին անգամ դործողութիւնը իր հարազատներուն վրայ կատարելով ցոյց կ'ուզէր տալ իրապէս իր կարողութիւնը եւ ցրուել նուազագոյն կասկածներն անգամ: Տեսնելով ա՛յս, դուռ-դրացի կ'աղաչէին Յովսէփին որ իրենց անունն ալ «ցանկին» մէջ անցընէր նիւթական հատուցումով: Եւ բոլորին հաւատացնելու համար իր ուժին չափը, իր քրոջ որդին «ճամբեց» Ամերիկա, առաջին առթիւ, եւ անկէ եկած նամակները ցոյց տալ սկսաւ, «վարկ» շահելու համար անշուշտ: Յետագային իմացանք որ քրոջ որդին Յակոբը Ֆրանսա գացած է պարզապէս եւ կ'աշխատի ազարակի մը մէջ: Ո՞վ կը յանդրանէր ստուգել նամակները, ուրկէ՞ դալը անոնց: Կը վախնային բոլորն ալ, որ նման հարցապնդում մը կրնայ զիրենք «բախտաւորներու» ցանկէն, մեկնողներու շարքէն դուրս նետել:

«Վերջապէս ամիսներ յետոյ, Ապրիլի վերջը, հասաւ մեկնումի երանելի օրը: 2 Յունիս 1924ին նաւ մտանք, թիւով մօտ 50 անձ, եւ 9ին իջանք Մարսիլիս (Ֆրանսա): Հեռագիրներով կապուեցանք Ամերիկայի մեր ազգականներուն եւ ստացանք դրամական օգնութիւն, Պէյրութ փոխառութիւններ ըրած էինք, որոնք անվճար մնացին: Անորոշ դրութեան մէջ էինք ամիսէն աւելի: Մեծ էին ծախքերը: Դեռ չէինք դիտեր խաբուած ըլլալնիս: Օր մըն ալ հրաման եկաւ մեր «բարերարէն», որ պէտք է Երպուրկ երթանք: Կապեցինք բռնները կրկին, անցանք Փարիզէն դէպի Երպուրկի նաւահանգիստը, քսան ժամ շողեկառքի ճամբորդութենէ յետոյ: Սկսաւ իրական դաղթականի կեանք մը հոս ալ, թէեւ մենք վարժուած էինք տարիներէ իվեր: Քանի մը շաբաթ սպասելէ ետք, խորհախուժիւնը երեւան ելաւ: Մեր «բարերարը» անհետացեր էր: Մնացեր էինք Երպուրկ իրապէս դաղթականի լրիւ վիճակով: Խումբէն մաս մը վերադարձան Մարսէյլ, ոմանք մնացին հոն եւ յետոյ աշխատանքի պայմանադրեր կնքելով գացին ՊելՖոր (Ալզաս նահանգի մօտ) երկաթեղէնի գործարանի մը մէջ աշխատելու: Այսպէս ցրուեցանք Ֆրանսայի քանի մը քաղաքներուն մէջ: Վարդիվառ Հանտալեան իր եղբորորդիներով մնաց Երպուրկ, կօշիկի ներկարարութեամբ եւ ձեռքի վրայ ճամբորդներու առարկաներ ծախելով փողոցները, ապա մեկնեցաւ Ուրուկուէյ: ՊելՖոր գացին Տէր Մարգիսեաններու մեծ մասը, Պօղոսեանները, Ծահալադեան ընտանիքը, ուրիշ ընտանիք մը վերադարձաւ Պէյրութ: Տէր Մարգիսեաններու երիտասարդ մասը, որ վերադարձեր էր Մարսէյլ, գրեթէ թշուառ վիճակի մէջ, դիմեց ամէն տեսակ աշխատանքի եւ վերջապէս հաստատուեցաւ Վալանս քա-

1. Միիբան, Արսէն եւ Լեւոն Տէր Մարգիսեաններու տեղեկագիր-ճամպօներէն քաղուած:

զաքը, դրեթէ կետրոնական Տրանսա: Յետագային եկան միացան Պելֆոր գտնուողներն ալ, դարձան գործաւորներ, յետոյ անցան անուտրական ասպարէզի, նախ շրջուն՝ անպա խանութներու մէջ: Վալանսի մէջ հետզհետէ զարգացաւ հայ գաղութին վիճակը, ստեղծուեցաւ ազգային բեղուն կեանք: Ի՞նչ եղած է Տէր Սարգիսեան դերզաստանին դերը, այս պայմաններու տակ:

Ողբացեալ Ենոյլը Տէր Սարգիսեան, միակ ազատուածը Եղեռնէն իր վեց եղբայրներէն, կարեւոր դեր կատարեց եւ օրինակ դարձաւ իր զաւակներուն, եղբօր որդիներուն 1926-էն մինչեւ 1945, իր մահը: Ան կատարեալ հաւատացեալ մը, ազգնասէր մըն էր միաժամանակ: Իր բոլոր հնարաւորութիւններով աշխատեցաւ Հայ. Եկեղեցիին եւ Դպրոցին համար: Սիրուած դէմքն էր ամբողջ գաղութին, «Տէտէն» էր ամենուն: Անոր հետեւողական ճիգերը ապարդիւն չանցան: Մահէն անաջ եւ յետոյ իր դերզաստանի երիտասարդ տարրերը հետեւեցան իր ուղիին, եւ այսօր բոլորն ալ անխտիր ջանք չեն խնայեր ազգային բոլոր կազմակերպութիւններուն մէջ ստանցներով պատասխանատու դերեր եւ աշխատանքներ:

Եթէ ծանրացանք Վալանսի գաղութի Կիւրինցիներու հաստատման պատմութեան մանրամասնութիւններուն, պատճառը այն էր, որ այդ ողբերգութիւնը եւ շահագործումը հայ բեկորներուն, յատկանշական երեւոյթ մը դարձած էր ժամանակ մը ամբողջ, 1921-էն 1928, կարգ մը գործակատարներու եւ ընկերութիւններու դանձանակը պարարտացնող: Տակաւին հոս զրի առնուածը՝ մեղմ եւ սահմանափակ ողբերգութիւն մըն է, ուրիշ համատարած ողբերգութեանց կողքին:

6.— ԿԻՒՐԻՆՑԻՆԵՐՈՒ ՄՈՒՏՔԸ ԱՐԺԱՆԹԻՆ

Առաջին անգամ ըլլալով, 31 Կիւրինցիներ Պէյրութէն կը գաղթեն Արժանթին 1923 Հոկտ. 4-ին: Ճիշդ է, որ քանի մը Կիւրինցիներ նախապէս գըտնուած են այս երկրին մէջ, սակայն ոմանք վերադարձած են, իսկ ուրիշներ՝ մեկնած Հիւսիսային Ամերիկա: Այս հայրենակիցներու մասին մանրամասնութիւններ կը պակսին:

Մէկ տարուայ մէջ հայրենակիցներու թիւը կը կրկնապատկուի եւ 1924 Դեկտ. 21-ին, 21 հայրենակիցներ հիմը կը դնեն Կիւրինի Հայր. Միութեան: Կը մշակուի տեղական պայմաններու համաձայն եւ Միութեան հիմնադիրներու փափաքով բոլորովին տարբեր Ծրագիր-Կանոնագիր մը, որ սակայն յետագային ներքին կարգ մը ցնցումներէ և վէճերէ ետք, ի վերջոյ կ'ենթարկուի բարեփոխութեան եւ կը սկսի յարաբերութեան մտնել Հիւս. Ամերիկայի Կեդր. Վարչութեան հետ:

1924, Դեկտ. 24-ին Ընդհ. Անդամական Ժողովը իր երկրորդ նիստին առաջին մարմինը կ'ընտրէ հետեւեալ կազմով՝ Մինաս Լուսարբեան, Սարգիս Թորոսեան, Սարգիս Վեգիրեան, Գէորգ Թերճանեան, Վարդիվառ Գալայճեան: Յաջորդարար, Կիւրինցիներու թիւը կը սկսի աւելնալ: Ներկայիս 124 ընտանիքներ կան, որոնք մեծամասնութեամբ հաստատուած են Պուենոս Այրէսի եւ արուարձաններու մէջ: Որոշ թիւ մը կը գտնուի Գորտոպա քաղաքը, իսկ քանի մը ընտանիքներ՝ Ռոսարիօ: Չիշդ է, որ Կիւրինցիները իրենց թիւին համեմատութեամբ չեն կրցած պէտք եղած ձեւով կազմակերպուիլ,

սակայն անոնց կատարած աշխատանքները դադութի կրթական եւ ազգային կեանքին մէջ մեծապէս գնահատուած են :

Կիւրիւնցիներու անտեսական ընկերային եւ ազգային կեանքի շուրջ այսօրէս է պատկերը : Անոնք Արժանթին մուտք գործած են դրեթէ խմբովին , հետեւաբար , ամէնքն ալ կեդրոնացած են Վալենթին-Տիլսինա եւ Պոքա-Պարասքա կոչուած թաղերուն մէջ : Կան նաև քիչ թիւով հայրենակիցներ ցրուած քաղաքի տարրեր մասերուն մէջ : Այս պարագան անդրադարձած է անոնց տրնտեսական կեանքին վրայ : Վաճառաչահ կեդրոններէն հետու գտնուելով հանդերձ , դրեթէ բոլորն ալ կրցած են անկախ եւ համեստ անտեսութիւն ստեղծել : Մեծամասնութիւնը ունի սեփական տուն քաղաքի արուարձանները : Ընդհանրապէս կը զրազին արհեստով եւ մանրավաճառութեամբ : Կան նաև մեծահարուստ հայրենակիցներ , ինչպէս Թոփալեան եւ Զիննոպեան ընտանիքները :

Կիւրիւնցիները իրենց բնակած թաղամասերուն մէջ սատարած են հայ կրթական հաստատութիւններու զարգացումին : Իծախնդիր եղած են հայերէն լեզուի պահպանման մէջ , դրեթէ բոլորին զաւակները կը խօսին մայրենի լեզուն , որ բացառիկ երեւոյթ է այս շրջանին : Թաղամասերու իրենց ազգօրուտ աշխատանքներու կողքին , նաև հետաքրքրուած են ընդհանուր զարգացման գործերով : Պ. Թոփալեան շատ տարիներ եղած է «դադութային» անդամ , որ իր ազգանուէր աշխատանքով եւ բարձր նկարագրով արժանացած է զադութի անվերապահ յարգանքին :

Կիւրիւնցիներու զաւակները նոյնպէս կը հետաքրքրուին ազգային կեանքով : Պարրերաթերթի տեղական բաժինը կը վարէ երիտասարդ Յ. Օղուլեան , կան նաև ուրիշներ , որոնք կ'աշխատակցին տեղական մամուլին : «Նրեան» տեղական լեզուով հրատարակութիւնը կը վարեն երիտասարդ Քորդեանները : Երիտասարդական շարժման մէջ հայրենակիցներու զաւակները կը բերեն իրենց աշխատանքի բաժինը , որով հարատւութեամբ եւ ապագայ յոյսերով կը լցնեն մեր սրտերը :

Վերջին տարիներուն , նորեկներու թիւը կ'աւելնայ : Ընդհանրապէս կու գան Յունաստանէն եւ Ճրանսայէն , եւ նոր կեանք ու եռանդ կը բերեն հայրենակիցներու շարժումներուն :

Գորտապա առաջին անգամ ոտք դրած են 1924-ին , Խորէն եւ Արմենուհի Մայիսազաւեանները :

7.— ՈՒՐՈՒԿՈՒԵՑԻ ՄԷՁ

Ուրուկուէի հայ դադութը սկսած է բազմանալ 1925-էն յետոյ : Գրեթէ նոյն թուականներուն կը զուգադիպի Կիւրիւնցիներու ժամանումը աշխարհի այդ մասին վրայ : Այդ թուականէն առաջ ալ դոյութիւն ունեցած են հատ ու կենտ հայեր , ի միջի այլոց նաև Կիւրիւնցի Յարութիւն Զիլինկիրեան :

1941-1947 թուականներուն կազմուած է Մոնթեվիտոյի Կիւրիւնի Հայր . Միութեան մասնաճիւղը , որոշ ծրագրերով : Իր դոյութեան շրջանին Միութիւնը օգնած է այնտեղ բնակող կարօտ հայրենակիցներուն , ինչպէս նաև օժանդակած՝ Հալիպէն եւ Պէյրութէն Հայաստան ներգաղթող հայրենակիցներուն : Միութեան ծառայած անձերէն կը յիշուին Յ. Զիլինկիրեան , Յ. Ունանեան ,

Գր. Նիկողոսեան, Ս. Հանտալեան, Կ. Շեհիրեան, Վ. Սարգիսեան, Մ. Հանտալեան եւ Մերուն Մատուկեան: Մինչեւ 1950 թուականը Մոնթէվիթէոյի մէջ կային թիւով 104 Կիւրինցի: Առ հասարակ կը գրադին առեւտուրով: Շատ են նաեւ իրենց արհեստներով ծանօթ հայրենակիցներ, զիրքերու հասած:

8.— ՊՐԱԶԻԼԻԱ, ԱԻՍՏՐԱԼԻԱ

Այս երկիրներու մէջ դաղթը սկսած է 1923-էն յետոյ, առանձնապէս, Սուրիայէն, Լիբանանէն, Յունաստանէն եւ Թուրքիայէն մեկնող հայրենակիցներու շարժումով: Պրազիլոյ մէջ յատկապէս կայ որոշ զանգուած մը Կիւրինցիներու, մօտ 425 անձ: Ունին նաեւ Հայր. Միութիւն եւ ազգային մշակութային եւ եկեղեցական դործունէութիւն: Անոնք որոնք երկար տարիներ հոն էին հաստատուած, ունին այժմ բարեխաւ վիճակ: Կիւրինցիները հոս եւս ունին աչքառու առեւտրական հիմնարկներ, մանր առեւտրականներ, ազատ ասպարէզներու հետեւող զնահատուած դէմքեր: Շատ են նաեւ մասնագէտ արհեստաւորներն ու սրաշօժեանները:

Աւստրալիա, շատ չէ թիւը Կիւրինցիներուն, մօտ 35-50, համեմատաբար նոր հաստատուած այս երկրին մէջ: Բարեկեցիկ են, եւ մեծ է հետաքրքրութիւնը դէպի Հայր. Միութիւնները: Առանձին կազմակերպութիւն չունին:

Այս երկիրներու Կիւրինցիներն ու Միութիւնները միշտ մասնակցած են հայրենակցական ձեռնարկներուն, եւ նպաստած են յաճախ, նիւթապէս, եղած պահանջներուն եւ դիմումներուն, իրերօղնութեան եւ կրթական մարդկերուն մէջ ղլխաւորաբար:

Հետզհետէ կ'աւելնայ Աւստրալիա դաղթողներու թիւը:

9.— ԻՐԱԲ ԵՒ ՅՈՐԴԱՆԱՆ

Արարական միւս երկիրներու նման զանգուած չեն ունեցած Կիւրինցիները, աչքի զարնող դործունէութեամբ: Սակայն եղած են իրարու մօտ, տեւապէս յարաբերութիւններ սրահելով Ամերիկայի կեդրոնին եւ Սուրիոյ ու Լիբանանի Միութիւններուն հետ: Հոս եւս կրթական հարցը ղլխաւոր մասաւեւեռումը եղած է հայրենակիցներուն: Իրենց լայն մասնակցութիւնը բերած են դուրսի Հայր. Միութիւններու կազմակերպած ձեռնարկներուն եւ նպատակներուն: Առջոր թիւ մը չեն կազմեր Յորդանանի եւ Իրաքի մէջ, 60-65 անձ միայն:

Մօտ ըլլալով Սուրիոյ եւ Լիբանանի՝ պահած են միշտ սերտ յարաբերութիւններ, այս երկու երկիրներու վարչութեանց հետ:

10.— ՊԱԼՔԱՆՆԱՆ ԵՐԿԻՐՆԵՐ՝ ՌՈՒՄԱՆԻԱ, ՊՈՒԼԿԱՐԻԱ

Հինէն ի վեր Ռումանիոյ եւ Պուլխարիոյ մէջ ապրած են բազմաթիւ Կիւրինցիներ, ոմանք առեւտրական յարաբերութիւններու, ուրիշներ՝ թրջական անիրաւութիւններու բերումով: 1895 Ջարգին բաւական թիւով հայրենակիցներ եկած եւ հաստատուած են այս երկու երկիրներու մէջ: Իսկ 1915-ի աղէտը որոշ թիւով Կիւրինցիներ բերած է, հայ ժողովուրդի իրազրութեան տեղեակ եւ բարեկամ այս աշխարհը, 1920-էն յետոյ յատկապէս:

Ռուսներու մէջ Կիւրիցիներու թիւը վերջին շրջաններուն եղած է 60-75, զանազան դիւանոր քաղաքներու մէջ: Պուլիարիոյ մէջ ալ 100-125 Կիւրիցիներու դոյութիւնը կը հաստատեն տեղեկաղբիւրներ: Երկու երկիրներու մէջ ալ, Կիւրիցիները առհասարակ եղած են վաճառական, արհեստաւոր, պաշտօնեայ եւ պարզ աշխատուոր: Մասնաւոր կաղմակերպութիւն եւ հայրենակցական միութիւն չեն ունեցած, բայց փորձած են միշտ կապ պահել Միութեան կեդրոններուն հետ:

11.— ՊՈԼՍՈՅ ԵՒ ԾՈՎԵՉԵՐԵՍՅ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ՄԷՁ

Օսմանեան կայսրութեան մէջ տեղափոխութիւններ շատ եղած են զանազան առիթներով: Օրինակ Պոլսոյ, Սերասոյի, Տրապիզոնի, Գոնիայի, Իզմիրի, Մարզուանի մէջ ո՛չ միայն շատ զգալի եղած է Կիւրիցիներու թիւը, այլ առեւտրական յարաբերութիւններու զարգացումով, Կիւրիցի բողոքական վաճառականներ հաստատութիւններ հիմնած են այս կարեւոր քաղաքներու մէջ 18-րդ դարէն սկսեալ, մինչեւ 1915: Այս շրջաններու մէջ, այսօր ոչ միայն Միութիւն այլ առեւտրական հիմնարկ իսկ չկայ: Բայց կան հոս ու հոն ցրուած Կիւրիցիներ, որոնց թիւը հաւանօրէն կ'անցնի 250-ը: Բնական է ո՛չ կաղմակերպութիւն եւ ո՛չ ալ յարաբերութիւններ կան սփռուքի Հայր. Կաղմակերպութեանց հետ:

12.— ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՁ - ԵՐԵՒԱՆ ԵՒ ԱՅԼՈՒՐ

Ներգաղթի ընդհանուր շարժումէն առաջ, Հայաստանի մէջ, յատկապէս Երեւանի, կային 25 ընտանիքներ:

1931-1932-ին ներգաղթի բացառիկ մեկնաշնորհէն օգտուելով (պայման-



Հայաստան.— Խարբոյ աւանի փառացմբէմ մէկը կոչած են «Կիրից»

ներու փոփոխութեամբ, նաւային եւ յարակից միջոցներով արուած գիւրու-
թիւններու սրահառով) բաւական թիւով Կիւրինցիներ Իրաքէն, Սուրիայէն,
Պուլկարիայէն եւ Յունաստանէն դաղթեցին Հայաստան :

Ներդաղթողներու անչութեամբ, 18 Յուլիս 1932-ին, Արսէն Վարդա-
պետեան (Անի Պեմզա) կը տեղեկացնէ ի միջի այլոց հետեւեալը.—

«Յունաստանէն Հայաստան հասնող Կիւրինցիներս տեղաւորուած ենք
Երեւանի Անի Պեմզա, Լենինականի եւ Սարտարապատի շրջանները : Անի Պեմ-
զա զանուսդները կ'աշխատին հանքը. անդործութիւն չկայ, օրտկան 5 ժամ,
5 օր աշխատանք մէկ օր հանգիստ ունինք, իսկ Երեկոյնները 2 ժամ դպրոց
կ'երթանք» :

Իսկ Բարսեղ Ծաւադեան 1932 Օգոստոս 4-ին կը գրէ.—

«Առ այժմ Երեւանի մէջ եւ շրջակայքը ունինք մօտաւորապէս երեսուն
ընտանիք, իսկ մօտ 20 ընտանիք ալ կան Լենինականի, Անիի եւ Սարտարա-
պատի շրջանները, ընդամէնը 200 անձէ աւելի, որոնք իրենց մասնագիտու-
թեամբ նուիրուած են հայրենիքի շինարարական աշխատանքներուն» :

1945-1946ի սրտմական նշանակութիւն ունեցող զանգուածային ներ-
դաղթին եւս որս թիւով հայեր մեկնեցան դանազան երկիրներէ, Հայաստան :
Մօտաւորապէս 350-400 Կիւրինցիներ այսօր կը գտնուին հայրենիքի սահման-
ներէն ներս, նուիրուած վերաշինական-մասնագիտական աշխատանքներու :

Մեկնելով ընդհանուր տաւեայնիքին եւ մատնանշումներէն, այսօր
սփիւտքի դանազան երկիրերու մէջ հաստատուած Կիւրինցիներու թիւը կը
հասնի մօտաւորապէս 5000ի : Այս թիւին կէսէն աւելին, ծնած են օտար երկ-
նակամարի տակ 1924էն յետոյ :



Ամերիկայի Կիւրինցի Հայր. Միւրքեան Ընդհանուր Ժողովներէն խմբակար Կը